

2011

Het belang van economische kernzones voor Noord-Nederland met betrekking tot bedrijvendynamiek

**rijksuniversiteit
groningen**

Peter Stopel

Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen,
Rijksuniversiteit Groningen

26-10-2011

Masterthesis Economic Geography 2010/2011

Het belang van economische kernzones voor Noord-Nederland met betrekking tot bedrijvendynamiek

Abstract

Van 2000 tot en met 2006 liep in Noord-Nederland het ruimtelijk-economisch stimuleringsprogramma het Kompas voor het Noorden. Eén van de doelen van het programma is het concentreren van bedrijvigheid in vijf aangewezen kernzones. Uit onderzoek blijkt dat bij het concentreren van bedrijvigheid agglomeratievoordelen kunnen optreden, wat kan leiden tot een toename in de bedrijvendynamiek. In Noord-Nederland blijkt het instellen van de kernzones ook tot een toename in de bedrijvendynamiek te hebben geleid. Het verschil in aantal oprichtingen tussen de kernzones en het omliggende gebied is toegenomen. Dit verschil liep op vanaf 2008, twee jaar na het einde van het beleidsprogramma. Het verschil in aantal opheffingen daarentegen bleef tot 2010 nagenoeg gelijk. Echter, er wordt verwacht dat er een vertraagd effect van oprichtingen op opheffingen plaatsvindt. Een toename in het aantal oprichtingen dit jaar, zal waarschijnlijk over twee jaar tot een toename in de opheffingen leiden. Binnen de kernzones blijkt het verschil in oprichtingen het meest te zijn toegenomen in de zogenaamde G4: Groningen, Assen, Leeuwarden en Emmen.

Trefwoorden: bedrijvendynamiek, kernzones, oprichtingen, opheffingen, turbulentie, agglomeratievoordelen

Groningen, Oktober 2011

Peter Stopel
S1620053

Begeleider: dr. Sierdjan Koster

Master Economische Geografie
Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen

Samenvatting

In 1998 werd er een akkoord gesloten over een pakket maatregelen om de ruimtelijke structuur van de drie noordelijke provincies te verbeteren. Het beleidsprogramma kreeg de naam Het Kompas voor het Noorden en omvatte drie deelprogramma's. Eén van die deelprogramma's richtte zich op zogeheten economische kernzones. Eén van de doelen daarbij was om de bedrijvigheid van Noord-Nederland in vijf kernzones te concentreren. Het programma liep van 2000 tot en met 2006.

De vraag die daarbij gesteld kan worden is of het concentreren van bedrijvigheid ook gevolgen heeft voor de bedrijvendynamiek in deze kernzones. Economisch-geografische theorieën en recente onderzoeken wijzen uit dat het concentreren van bedrijvigheid kan leiden tot agglomeratievoordelen, waarbij de lokale vraag en spillover-effecten toenemen. Dit leidt tot een toename in de bedrijvendynamiek, bestaande uit oprichtingen en opheffingen. Het gezamenlijke effect van deze twee wordt beschreven met de term turbulentie. Het economische belang van bedrijvendynamiek en turbulentie wordt door vele onderzoeken onderschreven.

Allereerst blijkt dat de concentraties in de kernzones inderdaad sterker zijn toegenomen dan daarbuiten. Dit geldt voor zowel de bevolkingsdichtheid als de vestigingsdichtheid. Het blijkt dat, op basis van gegevens van de Kamer van Koophandel, het verschil in aantal oprichtingen tussen de kernzones en het omringende gebied daardoor inderdaad is toegenomen. Ook als gekeken wordt naar de zogeheten *entryrates* (het aantal oprichtingen relatief aan de beroepsbevolking). Dit verschil loopt op vanaf 2008, twee jaar na het einde van het beleidsprogramma. Er kan dus sprake zijn van een na-ijleffect. Het verschil in aantal opheffingen is over de onderzoeksperiode, 1996-2010, niet of nauwelijks toegenomen. Ook niet als gekeken wordt naar de *exitrates* (het aantal opheffingen relatief aan het aantal vestigingen). Er bestaat echter waarschijnlijk een vertraagd effect van oprichtingen op opheffingen, waardoor verwacht mag worden dat het verschil in opheffingen vanaf 2010 zal toenemen. Dit houdt in dat de minst productieve bedrijven uit de markt worden gedreven en er dus sprake is van economische groei.

De ingestelde kernzones bevatten niet alleen maar stedelijk gebied. Het is daarom, gebaseerd op theorie, waarschijnlijk dat de bedrijvendynamiek het meest is toegenomen in de stedelijke gebieden in de kernzones. In de stedelijke gebieden ligt met name de bevolkingsdichtheid een stuk hoger dan daarbuiten. Het blijkt dan ook dat er binnen de kernzones verschillen zijn. Het verschil is echter nihil tussen het stedelijk gebied en de kernzones. De grootste toename in bedrijvendynamiek vindt plaats in de zogenaamde G4: Groningen, Assen, Leeuwarden en Emmen. Dit zijn de vier grootste steden in Noord-Nederland.

De resultaten in dit onderzoek kunnen wellicht wat minder scherp zijn dan in werkelijkheid het geval is. De bedrijvendynamiek is geanalyseerd op gemeenteniveau, terwijl de kernzones in werkelijkheid niet gehele gemeenten bevatten maar slechts gedeelten daarvan. Hetzelfde geldt voor de stedelijke gebieden. Het contrast tussen deze gebieden en het omringende gebied is daardoor dus wellicht minder sterk dan in werkelijkheid.

Voorwoord

Deze thesis is geschreven als onderdeel van het masterprogramma Economische Geografie aan de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen. Het schrijven van deze thesis is begonnen in het collegejaar 2010-2011 en is geëindigd in het collegejaar 2011-2012. Dat heeft onder andere een praktische reden gehad, namelijk dat het op deze manier voordeliger was om aan mijn tweede master, Stadsgeografie te Utrecht, te beginnen.

Op deze plek wil ik dr. Sierdjan Koster, in een eerder stadium ook begeleider van mijn bachelorthesis, bedanken voor de begeleiding tijdens het schrijven van deze thesis. Het was erg prettig dat hij zelf geïnteresseerd was in het onderwerp en daardoor met erg nuttige adviezen kwam en nieuwsgierig was naar de resultaten.

De thesis heeft als onderwerp de bedrijvendynamiek in Noord-Nederland. Verschillende typisch economisch-geografische onderwerpen komen hierbij aan bod: agglomeratievoordelen, clustering, ondernemerschap. Naar aanleiding van het instellen van kernzones in Noord-Nederland is de vraag gerezen: welke consequenties heeft het clusteren van bedrijvigheid in kernzones? Volgens economisch-geografische theorieën wordt de bedrijvendynamiek hierdoor beïnvloed. De vraag is dan ook of dit ook van toepassing is in Noord-Nederland.

Inhoudsopgave

Samenvatting		p. 4
Voorwoord		p. 5
Hoofdstuk 1	Inleiding	
§1.1	Aanleiding	p. 7
§1.2	Probleem- en vraagstelling	p. 10
§1.3	Leeswijzer	p. 11
Hoofdstuk 2	Theorie & recent onderzoek	
§2.1	Inleiding	p. 12
§2.2	Oprichtingen	p. 12
§2.3	Opheffingen	p. 16
§2.4	Turbulentie	p. 19
Hoofdstuk 3	Methodologie	
§3.1	Inleiding	p. 22
§3.2	Dataset	p. 22
§3.3	Afbakening economische kernzones	p. 23
§3.4	Methode van analyse	p. 24
Hoofdstuk 4	Analyse	
§4.1	Inleiding	p. 26
§4.2	De context	p. 26
§4.3	Oprichtingen	p. 29
§4.4	Opheffingen	p. 34
§4.5	Turbulentie	p. 39
§4.6	Correlaties	p. 41
Hoofdstuk 5	Conclusie & discussie	
§5.1	Conclusies	p. 43
§5.2	Discussie	p. 44
Referenties		p. 45
Bijlage I	Entryrates per kernzone	p. 47
Bijlage II	Exitrates per kernzone	p. 50
Bijlage III	Gemiddelde jaarlijkse toename in entryrates per gemeente	p. 53
Bijlage IV	Gemiddelde jaarlijkse toename in exitrates per gemeente	p. 54

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De aanleiding voor dit onderzoek is het aanwijzen van economische kernzones in de drie noordelijke provincies van Nederland, te weten Groningen, Friesland en Drenthe. Het aanwijzen van deze economische kernzones is onderdeel van het Kompas voor het Noorden, een ruimtelijk-economisch ontwikkelingsprogramma uitgevoerd door het Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN)¹ dat liep van 2000 tot en met 2006. In essentie richt dit onderzoek zich daarbij op de vraag of het aanwijzen van deze zones effect heeft gehad voor een autonoom proces als ondernemerschap. Alvorens dieper in te gaan op dit proces en de genoemde economische kernzones, is het belangrijk om duidelijkheid te verschaffen over de beleidsachtergrond waarin dit ontwikkelingsprogramma is vastgesteld en over het ontwikkelingsprogramma zelf.

1.1.1 Beleidsachtergrond

In de tweede helft van de jaren negentig kwam het maatschappelijk debat over de ruimtelijke inrichting van Nederland op gang. In de Tweede Kamer leidde dit tot het aannemen van de motie Wallage. Hierin werd aangedrongen op een fundamentele heroverweging van het ruimtelijk beleid. De gedachte hierachter was dat de congestie in de Randstad mede kon worden tegengegaan door selectief om te gaan met functies die daar kunnen worden vervuld en geleidelijk nationale functies toe te delen aan regio's op afstand van de Randstad (Kompas voor het Noorden, 1999).

Op 20 december 1996 werd de Commissie Ruimtelijk Economisch Perspectief Noord-Nederland (ook wel commissie Langman genoemd) ingesteld. Zij had als opdracht concrete aanbevelingen te doen, zowel voor versterking van de bijdrage van Noord-Nederland aan de doelstellingen van de nationale economie als voor het verder ontwikkelen van de eigen kwaliteiten. Dit moest gedaan worden op basis van een sterkte-zwakte analyse van Noord-Nederland als geheel. Het eindresultaat werd gepresenteerd op 11 september 1997 en bevatte aanbevelingen voor een pakket maatregelen, onderscheiden naar de periode tot 2010 en de periode 2010-2030. In dit rapport werd voor het eerst het belang van economische kernzones voor de noordelijke economie benoemd. (Kompas voor het Noorden, 1999).

De commissie Langman riep het SNN vervolgens op om met een eigen visie te komen en het kabinet verzocht het SNN om te reageren op het rapport van de commissie. Dit resulteerde een ontwikkelingsstrategie genaamd 'Kompas voor de toekomst' bestaande uit drie deelprogramma's:

- de ontwikkeling van economische kernzones en de versterking van de marktsector;
- de ontwikkeling van de stedelijke centra;
- de ontwikkeling van het landelijk gebied.

In de strategie waren de aanbevolen maatregelen van de commissie Langman geïntegreerd. Op basis hiervan werden in het voorjaar van 1998 de besprekingen tussen het kabinet en SNN gestart. Dit leidde tot een akkoord op 16 april 1998. (Kompas voor het Noorden, 1999)

1.1.2 Kompas voor het Noorden

Het Kompas voor het Noorden is de uitwerking van de programmatische uitvoering van het beleid met als doel de ruimtelijk-economische structuur van Noord-Nederland te verbeteren, zoals afgesproken op 16 april 1998. De drie reeds genoemde deelprogramma's uit het 'Kompas voor de toekomst' vormen daarbij de basis.

¹ Samenwerkingsverband Noord-Nederland: samenwerkingsverband waarin alle drie de noordelijke provincies, Groningen, Friesland en Drenthe, zijn vertegenwoordigd

Dit onderzoek wil zich richten op de invloed van het eerste deelprogramma, genaamd 'Economische kerngebieden/versterking marktsector', dat bestaat uit de volgende vier thema's:

- Thema 1: Verbetering van de vestigingsvoorwaarden ten behoeve van bestaande en nieuwe bedrijvigheid in kernzones;
- Thema 2: Versterking van de marktsector in Noord-Nederland;
- Thema 3: Versterking van het arbeidsaanbod in Noord-Nederland;
- Thema 4: Optimalisering internationale transporttassen en verbetering bereikbaarheid economische kernzones.

Binnen dit deelprogramma zal dit onderzoek zich voornamelijk richten op de invloed (van de maatregelen) van het eerste thema, vanwege de focus op behoud van bestaande en de komst van nieuwe bedrijvigheid. Hierbij dient opgemerkt te worden dat het beleid er op gericht is dat de drie deelprogramma's (en daarmee ook de thema's en bijbehorende maatregelen) elkaar versterken. Het Kompas vermeldt hierover: "Bundeling van wonen en werken in kernzones brengt agglomeratievoordelen met zich mee. Hierdoor wordt de diversiteit bevorderd en economische groei gestimuleerd. De vergroting van de kritische massa versterkt het draagvlak voor voorzieningen. Dit leidt vervolgens weer tot een aantrekkelijker vestigingsklimaat voor handel en diensten" (Kompas voor het Noorden, 1999). Dit betekent dus dat ook de andere deelprogramma's indirect een invloed zouden kunnen hebben op de bedrijvendynamiek.

Tabel 1.1 Maatregelen met betrekking tot Thema 1

1	Aanleg bedrijventerreinen en logistieke voorzieningen in kernzones: <ol style="list-style-type: none"> a. Zorg dragen voor voldoende aanbod, kwantitatief en kwalitatief (ligging, ontsluiting, inrichting, duurzaamheid, thematisering, prijs), van bedrijventerreinen en logistieke voorzieningen b. Revitaliseren van bedrijventerreinen en verbetering van de infrastructurele ontsluiting c. Realisering sectorgebonden infrastructuur (bijvoorbeeld ondergrondse transportleidingen, bijvoorbeeld ethyleen)
2	Financiële instrumenten ten behoeve van acquisitie c.q. beïnvloeding locatiekeuzes van in Noord-Nederland gevestigde (inter)nationale "foot-loose"-bedrijven: <ol style="list-style-type: none"> a. Acquisitie ondersteunende promotie b. Investeringspremies voor vestiging van nieuwe bedrijven (centrale en decentrale IPR) c. Bedrijfshuisvesting d. Fiscale faciliteit

Bron: Kompas voor het Noorden (1999)

Als toelichting op Thema 1 en de bijbehorende maatregelen vermeldt het Kompas voor het Noorden verder dat het SNN voor het stimuleren van de clustering van economische activiteiten een aantal uitgangspunten hanteert. Deze zijn weergegeven in Tabel 1.2.

Tabel 1.2 Uitgangspunten clustering economische activiteiten

- In het ruimtelijke ordeningsbeleid worden de mogelijkheden voor nieuwe bovenregionale bedrijventerreinen beperkt tot de kernzones
- Slechts aan de ontwikkeling van bedrijventerreinen in de kernzones wordt nog een financiële bijdrage geleverd
- Het beleid gericht op het aantrekken van bedrijven wordt gericht op de kernzones
- In enkele gevallen wordt de ontwikkeling van vergelijkbare voorzieningen, zoals kenniscentra, beperkt tot één locatie
- De premiëring van investeringen bij vestiging van nieuwe bedrijven wordt alleen in de economische kernzones toegepast

Bron: Kompas voor het Noorden (1999)

Tot slot duidt het ruimtelijk-economisch programma een aantal bedrijfsklassen, die volgens de beleidsbepalers goed aansluiten bij de mogelijkheden die Noord-Nederland biedt. Als eerst wordt genoemd de transport- en distributiesector. De strategische ligging van Noord-Nederland ten opzichte van Groot-Brittannië, Scandinavië en Polen wordt genoemd als goed aanknopingspunt. Daarnaast zouden de Noord-Nederlandse havens (Eemshaven, Delfzijl en Harlingen) activiteiten kunnen aantrekken gerelateerd aan het zeetransport. Ook voor de chemische industrie ziet het Kompas voor het Noorden kansen. Deze sector is ruimte-extensief als gevolg van de milieuzonering en dus kan Noord-Nederland voor hen een interessante optie zijn. Tevens ruimte-extensief zijn bedrijven die zich bezighouden met zogenaamde MERA-activiteiten (milieu, energie en recycling van afvalstoffen). Het bedrijventerrein "Tweespoorenland" bij Wijster wordt als voorbeeld genoemd als uitstekende locatie voor deze activiteiten. Als laatst worden internationale productiebedrijven genoemd. Met name in de kernzones ziet het Kompas hier kansen voor. (Kompas voor het Noorden, 1999)

1.1.3 Economische Kernzones Noord-Nederland

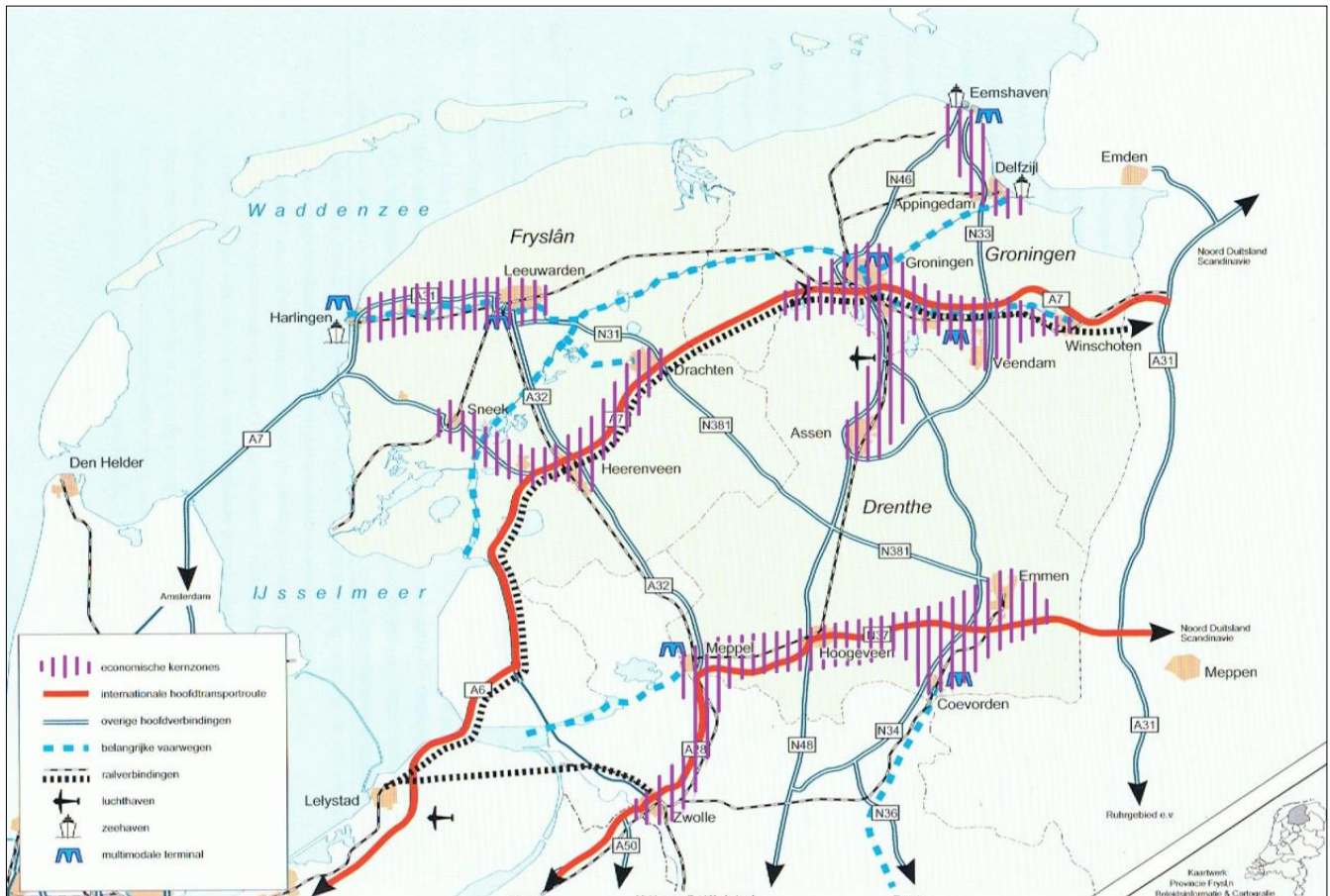
In het Kompas voor het Noorden zijn de volgende vijf economische kernzones, te zien in Figuur 1.1, benoemd²:

- de regio Roden/Leek – Groningen – Assen – Veendam – Winschoten;
→ Regio Groningen – Assen - Veendam
- de regio Sneek – Heerenveen – Drachten
→ A7-zone
- de stedenband (Zwolle) – Meppel – Hoogeveen – Emmen/Coevorden
→ Stedenband Meppel - Emmen
- het gebied Leeuwarden – Harlingen
→ Westergozone
- het Eemsmondgebied
→ Eemsmondgebied

² Achter de pijl staat aangegeven welke naam voor de betreffende kernzone gebruikt zal worden in de rest van dit onderzoek

Het Kompas voor het Noorden geeft geen expliciete afbakening van de betreffende kernzones. Een oplossing voor dit probleem voor het verdere verloop van het onderzoek zal aan bod komen in Hoofdstuk 3, waarin de methodologie behandeld zal worden.

Figuur 1.1 Economische Kernzones Noord-Nederland

Bron: Kompas voor het Noorden (1999)

1.2 Probleem- en vraagstelling

Dit onderzoek wil zich richten op de invloed van het aanwijzen van economische kernzones. Kijkend naar paragraaf 1.1.2, zijn de doelstellingen van het Kompas van het Noorden duidelijk. Eén van deze doelstellingen is door middel van clustering van economische activiteiten nieuwe bedrijvigheid van buitenaf aan te trekken en de positie van huidige bedrijvigheid te verstevigen. Echter, men kan hier de vraag stellen of deze clustering ook andere effecten heeft.

In dit onderzoek zal dit ook gedaan worden. Het Kompas voor het Noorden richt zich duidelijk op nieuwe bedrijvigheid van buitenaf, hetzij buiten Noord-Nederland, dan wel buiten de economische kernzones. Diverse onderzoeken wijzen echter uit dat agglomeratie-effecten, die ontstaan door clustering van economische activiteit (Marshall, 1920), ook een invloed hebben op oprichtingen en opheffingen van bedrijven (o.a. Bosma, van Stel en Suddle, 2006). Oprichtingen worden met name beïnvloed door de lokale vraag, het aanbod aan ondernemers en institutionele factoren (Verheul et al, 2001). Opheffingen worden op een regionaal niveau beïnvloed door marktstructuur, sectorkenmerken, ondernemersgedrag, oprichtingen en sectorprestaties (Van der Horst et al, 2001). Deze factoren, in ieder geval een deel ervan, zijn gerelateerd aan de mate van stedelijkheid. De economische kernzones betreffen de stedelijke gebieden van Noord-Nederland. Vandaar dat het clusteren van bedrijvigheid in de stedelijke gebieden van Noord-Nederland invloed zou kunnen hebben op de bedrijvendynamiek in deze gebieden.

Bovenstaande leidt tot de logische hoofdvraag:

Welke invloed heeft het aanwijzen van economische kernzones in Noord-Nederland op de bedrijvendynamiek in deze gebieden?

Een hoofdvraag heeft vaak betrekking op verschillende aspecten en leidt tot het stellen van nieuwe vragen. Allereerst kan de vraag gesteld worden hoe de bedrijvendynamiek zich over de tijd heeft ontwikkeld. Het Kompas voor het Noorden liep van 2000 tot en met 2006 dus wellicht is de invloed over tijd terug te zien. Daarnaast is het de vraag of het instellen van de kernzones geleid heeft tot ruimtelijke verschillen. Is de bedrijvendynamiek meer toegenomen in de kernzones dan daarbuiten? Of zijn er wellicht verschillen waar te nemen binnen de kernzones? Deze vraagstukken zijn geformuleerd in een vijftal deelvragen:

- Hoe hebben de oprichtingen zich in de loop van de tijd ontwikkeld?
- Hoe hebben de opheffingen zich in de loop van de tijd ontwikkeld?
- Hoe hebben de oprichtingen zich in de kernzones ontwikkeld ten opzichte van het omringende gebied?
- Hoe hebben de opheffingen zich in de kernzones ontwikkeld ten opzichte van het omringende gebied?
- Welke verschillen met betrekking tot de bedrijvendynamiek zijn er binnen de kernzones waar te nemen?

Met deze vragen bevat deze thesis enerzijds een wetenschappelijke relevantie, het probeert namelijk te onderzoeken of in het geval van Noord-Nederland clustering leidt tot een toename in bedrijvendynamiek. Anderzijds bevat het een maatschappelijke dan wel beleidsmatige relevantie in die zin dat het onderzoekt of het beleidsmatig clusteren van bedrijvigheid wellicht ook positieve neveneffecten heeft.

1.3 Leeswijzer

In dit hoofdstuk is duidelijk geworden wat de aanleiding van deze thesis is en hoe dit probleem onderzocht gaat worden. In hoofdstuk 2 wordt uiteengezet op welke manier de bedrijvendynamiek beïnvloed wordt aan de hand van theorieën en recente onderzoeken. Vervolgens komt in hoofdstuk 3 de methodologie aan bod. Hierbij wordt aangegeven welke data gebruikt wordt en op welke manier dit geanalyseerd gaat worden. De resultaten van deze analyse worden besproken in hoofdstuk 4. In het afsluitende hoofdstuk 5 worden uiteindelijk de belangrijkste resultaten geformuleerd in een aantal conclusies.

Hoofdstuk 2 Theorie & recent onderzoek

2.1 Inleiding

Het Kompas voor het Noorden beoogt een concentratie van wonen en werken in de aangewezen economische kernzones. Dit idee valt in feite terug op de klassieke theorie van agglomeratievoordelen van Alfred Marshall (1920). Met behulp van het ruimtelijk-economisch ontwikkelingsprogramma wordt op een beleidsmatige manier getracht de bestaande agglomeraties in de noordelijke provincies te versterken. Dit onderzoek wil zich daarbij specifiek richten op de vraag of het concentreren van bedrijvigheid in deze agglomeraties, oftewel de economische kernzones, invloed heeft op de bedrijvendynamiek. De bedrijvendynamiek bestaat uit oprichtingen en opheffingen van bedrijven.

2.2 Oprichtingen

Oprichtingen van bedrijven spelen een belangrijke rol in de economie. Nieuwe bedrijven houden zich vaak bezig met innovatieve activiteiten die leiden tot een productiviteitsgroei en een toename van economische output (Geroski, 1989; Audretsch, 1995; Gabe, 2003). Die constatering stamt in feite af van het werk van Schumpeter (1934). Hij stelde dat ondernemerschap cruciaal is voor het ontwikkelen van nieuwe ideeën en economische ontwikkeling. Nieuwe onafhankelijke bedrijven commercialiseren nieuwe ideeën waardoor de totale vraag toeneemt, wat zorgt voor economische groei. Tevens verstoren ze het marktevenwicht met het introduceren van innovaties waardoor minder productieve bedrijven uit de markt verdwijnen en de meest productieve bedrijven dus overblijven (Schumpeter, 1934).

Overigens zijn niet alle nieuwe bedrijven per definitie innovatief. Uit de *Global Entrepreneurship Monitor 2009 The Netherlands* blijkt bijvoorbeeld dat 31% van de beginnende bedrijven met een compleet nieuw product op de markt kwamen, waarbij ze geen of weinig concurrentie hadden van andere bedrijven. Dat betekent dat er dus ook nieuwe bedrijven op de markt komen zonder vernieuwend te zijn. Koster (2007) wijst hierbij op de replicatiefunctie van nieuwe bedrijven. De activiteiten van een deel van de nieuwe bedrijven zijn gebaseerd op de voortplanting van kennis van bestaande bedrijven. Deze groep bedrijven speelt ook een rol in economische ontwikkeling, namelijk vanwege de distributie van kennis (Acs, Audretsch, Braunerhjelm & Carlsson, 2009). Bosma, van Stel en Suddle (2006) maakten in hun studie naar determinanten van nieuwe bedrijfsoprichtingen dan ook onderscheid naar dochterondernemingen en onafhankelijke *start-ups*.

Binnen de wetenschap heerst de gedachte dat nieuwe bedrijven met name worden opgericht binnen clusters van economische bedrijvigheid. De afgelopen jaren is er veel onderzoek verricht naar welke factoren ondernemerschap beïnvloeden. Om deze factoren onder te verdelen kan gebruik gemaakt worden van de eclecticische theorie van ondernemerschap van Verheul et al (2001).

2.2.1 Vraag, aanbod en institutionele factoren

Verheul et al (2001) delen determinanten van ondernemerschap op in drie categorieën: vraag, aanbod en instituties. Dit wordt ook wel de eclecticische theorie van ondernemerschap genoemd. Deze determinanten hebben betrekking op de regionale schaal; ze proberen dus regionale verschillen in ondernemerschap te verklaren. De eerstgenoemde categorie richt zich daarbij op determinanten die invloed hebben op *de lokale vraag*. De logische verklaring hierachter is dat hoe groter de vraag naar producten is, hoe meer bedrijven er opgericht worden. Bevolkingsgroei en inkomensgroei worden in onderzoeken het vaakst gebruikt om deze categorie te 'meten'. Hier komt overigens geen eenduidig beeld over naar voren. Sutaria & Hicks (2004) vinden bijvoorbeeld (voor in Texas (VS) gevestigde productiebedrijven) geen effect van bevolkingsgroei en inkomensgroei op het aantal opgerichte bedrijven. Ook Nystrom (2005) vindt geen effect van beide factoren op het aantal opgerichte bedrijven in Zweden. Armington & Acs (2002), die een zeer uitgebreide database van oprichtingen en opheffingen in de Verenigde Staten gebruikten voor de periode 1991-1996, vonden

daarentegen voor beide factoren een positief effect. Voor de situatie in Nederland kwamen Bosma et al (2006) tot de conclusie dat bevolkingsgroei een belangrijke voorspeller is voor het aantal nieuwe dochterondernemingen. Als onderscheid gemaakt wordt tussen de productie- en de dienstensector blijkt dat zowel bevolkingsgroei en inkomensgroei een positief effect hebben op onafhankelijke oprichtingen in de productiesector en dat voor de dienstensector alleen bevolkingsgroei een positief effect op het aantal opgerichte dochterondernemingen (Bosma et al, 2006).

Ook *het aanbod aan ondernemers* kan invloed hebben op het aantal opgerichte bedrijven. Hoe hoger het aanbod aan ondernemers in een regio is, hoe hoger het aantal oprichtingen zal zijn. De belangrijkste determinanten van het aanbod aan ondernemers zijn werkloosheid en het aantal afgestudeerden. Werkloosheid kan het aantal oprichtingen beïnvloeden doordat werklozen geneigd zijn hun eigen bedrijf op te richten bij een gebrek aan betaald werk (Storey, 1991). Deze relatie ligt echter gecompliceerd. Hoge werkloosheidscijfers kunnen ook duiden op een afnemende totale vraag in een regionale economie, wat een remmende factor is voor het oprichten van nieuwe bedrijven (Armington & Acs, 2002). Storey (1991) concludeert aan de hand van verschillende empirische onderzoeken dat cross-sectioneel onderzoek vaak een negatieve relatie vindt tussen werkloosheid en nieuwe bedrijven en dat tijdserie-analyses juist een positieve relatie vinden. De waarschijnlijkheid om een nieuw bedrijf te starten ligt hoger voor hoogopgeleiden, dus het aantal afgestudeerden zou het aantal opgerichte bedrijven positief kunnen beïnvloeden (Armington & Acs, 2002; Nystrom, 2005). Uitgaven van universiteiten aan Research and Development (R&D) stimuleren daarnaast het oprichten van nieuwe bedrijven, vanwege de kennisoverdracht. Universiteiten stimuleren op deze manier het commercialiseren van innovaties (Kirchhoff et al, 2002). Opvallend is dan ook dat Bosma et al (2006) geen effect vinden van de aanwezigheid van een universiteit in de regio voor Nederland. Zij verklaren dit door te wijzen op de mate van kennisoverdracht naar nieuwe bedrijven, die in Nederland tot nu toe achterloopt.

Naast vraag en aanbod besteden Verheul et al (2001) speciale aandacht aan *institutionele invloeden*. In de meeste gevallen betreft dit ingrijpen van de overheid, het kan echter ook betrekking hebben op een bepaalde ‘ondernemende cultuur’ of een ‘ondernemend klimaat’. De invloeden van de overheid hebben zij opgedeeld in vijf types, die hieronder kort besproken worden.

1. *Vraagzijde*

Het eerste type betreft interventies van de overheid op de vraagzijde van ondernemerschap. Enerzijds kan dit soort beleid helpen om de vraag naar ondernemers te beïnvloeden, anderzijds kan het kleine bedrijven stimuleren om gebruik te maken van de ruimte die ontstaat door marktvaart. Het stimuleren van technologische ontwikkeling, inkomensbeleid en mededingingsbeleid zijn een aantal maatregelen die onder dit type vallen.

2. *Aanbodzijde*

Het tweede type betreft interventies van de overheid gericht op het (potentiële) aanbod aan ondernemers. De karakteristieken van de bevolking of de omvang ervan worden hierbij beïnvloed. Onder andere immigratiebeleid en regionaal ontwikkelingsbeleid vallen hieronder.

3. *Middelen, vaardigheden en kennis van potentiële ondernemers*

Dit type beïnvloedt de beschikbaarheid van middelen, vaardigheden en kennis van potentiële ondernemers. De overheid doet dit door zowel materiële (financieel, subsidies) als immateriële (kennis, advies, scholing) hulp te verlenen.

4. *Bereidheid tot ondernemerschap*

Met dit type ingrijpen van de overheid probeert het de voorkeuren van mensen om ondernemer te worden te beïnvloeden. Ondanks dat dit voor een deel cultureel bepaald is, kan de overheid dit

beïnvloeden door elementen van ondernemerschap in het onderwijsstelsel in te voeren of door aandacht te schenken aan ondernemerschap in de media.

5. Keuzeprocess van ondernemers

Het vijfde type is er op gericht om de keuze van potentiële ondernemers te beïnvloeden. Beleid en/of maatregelen die onder dit type vallen zijn bijvoorbeeld belastingvoordelen, arbeidsmarktregelingen en sociale zekerheidsregelingen. Dit beleid moet het aantrekkelijker maken om een bedrijf op te richten.

(Verheul et al (2001), p. 35/36)

Het kan overigens zo zijn dat enkele beleidsinstrumenten, zoals belastingvoordelen, wel het aantal oprichtingen beïnvloedt maar niet in de sectoren waarin het volgens de beleidsmakers gewenst is. Beleidsmakers moeten zich er daarom bewust van zijn welk beleidsinstrument ze gebruiken afhankelijk van de gewenste resultaten (Audretsch & Fritsch, 1999).

2.2.2 Agglomeratievoordelen

In deze paragraaf wordt aandacht besteed aan de manier waarop agglomeratievoordelen invloed uitoefenen op oprichtingen. Agglomeratievoordelen hangen samen met de lokale vraag en het aanbod aan ondernemers, onderdelen van de eclecticische theorie van ondernemerschap. Echter, omdat het beleid van het Kompas voor het Noorden zich richt op clustering van bedrijvigheid wordt hier extra aandacht besteed aan agglomeratievoordelen.

De voordelen van agglomeratie werden voor het eerst beschreven door Alfred Marshall. Marshall (1920) constateerde dat bedrijven op een succesvolle manier een cluster kunnen blijven vormen. Dat impliceert dat er toenemende schaalvoordelen binnen een dergelijk cluster moeten bestaan. Marshall kwam met drie redenen waardoor dit bereikt zou kunnen worden: informatie-spillover, niet-verhandelde input en een gespecialiseerde lokale arbeidsmarkt. Informatie-spillover treedt op wanneer bedrijven uit dezelfde sector dicht bij elkaar gevestigd zijn, waardoor werknemers van de bedrijven relatief makkelijk toegang hebben tot werknemers van andere lokale bedrijven en dus tot zogenaamde stilzwijgende kennis. Niet-verhandelde input is gespecialiseerde input die op een efficiëntere manier geleverd kan worden aan een cluster bedrijven dan aan een groep verspreide bedrijven. Een gespecialiseerde lokale arbeidsmarkt tenslotte, zorgt ervoor dat het zoeken en trainen van arbeidskrachten voordeliger wordt voor bedrijven (Marshall, 1920). Bij deze agglomeratievoordelen kan onderscheid gemaakt worden tussen *urbanization economies* en *localization economies*. *Urbanization economies* zijn voordelen voor bedrijven die ontstaan doordat ze dicht bij een concentratie van economische activiteit gevestigd zijn, *localization economies* zijn voordelen voor bedrijven doordat ze dicht bij een concentratie van bedrijven uit de zelfde sector gevestigd zijn.

Traditioneel onderzoek naar de determinanten voor oprichtingen van bedrijven richtte zich met name op belastingtarieven, transportkosten en schaalvoordelen voor het individuele bedrijf (Armington & Acs, 2002). Recente onderzoeken zoeken de determinanten op een regionale schaal. Deze onderzoeken wijzen uit dat agglomeratievoordelen nog steeds een belangrijke rol spelen in de verdeling van economische activiteit. Onder andere Armington & Acs (2002), Nystrom (2005) en Van Oort & Stam (2006) vinden een positief effect van agglomeratievoordelen op het aantal opgerichte bedrijven. Dit is te verklaren door enerzijds de toegenomen vraag die de agglomeratie-effecten met zich mee brengen en anderzijds door de spillover-effecten. Deze laatste groep bevat externaliteiten van economische activiteit voor bedrijven die hier niet direct bij betrokken zijn, zoals arbeidsmarktomstandigheden (Armington & Acs, 2002). De toegenomen vraag en met name de spillover-effecten zorgen voor een vermindering van de productiekosten, wat voor bedrijven de belangrijkste reden is om te clusteren (Nystrom, 2005). Om het effect van agglomeratievoordelen op bedrijvigheid te meten zijn in onderzoeken verschillende indicatoren gebruikt zoals sectorintensiteit, het percentage van de bevolking woonachtig in stedelijk gebied en het aantal bedrijven relatief tot

de bevolking. Uit vrijwel alle onderzoeken blijkt dat deze agglomeratie-indicatoren een positieve invloed hebben op oprichtingen van bedrijven.

Ook Bosma et al (2006) onderschrijven het effect van agglomeratievoordelen voor nieuwe bedrijven en voegen daaraan toe dat *urbanization economies* vooral van belang zijn voor dochterondernemingen en *localization economies* met name voor het ontstaan van onafhankelijke oprichtingen. Volgens hen kan een mogelijke verklaring hier voor zijn dat dochterondernemingen minder afhankelijk zijn van informatie-spillover vanwege hun relatie met het moederbedrijf en daardoor minder geneigd zijn zich te vestigen nabij bedrijven uit dezelfde sector. Onafhankelijke oprichtingen daarentegen hechten meer waarde aan informatie-spillover en zijn juist wel geneigd om zich te vestigen nabij bedrijven uit dezelfde sector.

De vestigingsgrootte van bestaande bedrijven binnen agglomeraties heeft ook invloed op de mate van groei van bedrijvigheid, al bestaat er geen algehele consensus over welke richting dit effect heeft. Enerzijds leeft de gedachte dat de vestigingsgrootte negatief gerelateerd is aan het aantal oprichtingen, wat betekent dat een agglomeratie met veel kleine bedrijven nieuwe bedrijvigheid stimuleert. Dit ondersteunt het idee dat er in regio's die niet langer gedomineerd worden door grote productiebedrijven meer oprichtingen voorkomen (Armington & Acs, 2002). Een andere verklaring is dat in een regio met veel kleine bedrijven meer spin-offs ontstaan, omdat werknemers in kleine bedrijven kansen in de markt makkelijker ontdekken en ze kennis hebben van het besturen van een klein bedrijf (Johnson & Parker, 1996). Daarnaast is het eenvoudiger om een nieuw bedrijf op te starten in een sector waar schaalvoordelen een minder belangrijke rol spelen (Nystrom, 2005). Anderzijds bestaat de gedachte dat vestigingsgrootte juist positief gerelateerd is aan het aantal oprichtingen. De verklaring hiervoor is dat grote bedrijven een basis van lokale leveranciers van nieuwe kleine ondernemingen kunnen behouden en vernieuwen door middel van hun aankoopbeleid en uitbestedingstrategieën (Sutaria & Hicks, 2004).

Overigens hebben agglomeratievoordelen niet voor elke sector dezelfde invloed. Bosma et al (2006) komen tot de conclusie dat agglomeratievoordelen belangrijker zijn voor de productiesector dan voor de dienstensector, vanwege de kennisintensiteit van productiebedrijven (Bosma et al, 2006). Voor een uitgebreid onderzoek naar verschillen tussen sectoren wat betreft oprichtingen wordt verwezen naar Audretsch & Fritsch (1999). Zij stellen onder andere dat "...de impact op oprichtingen door veranderingen in werkloosheid, vestigingsgrootte, lokale belastingtarieven en de bevolkingsdichtheid stelselmatig variëren over sectoren afhankelijk van sectorspecifieke karakteristieken" (Audretsch & Fritsch, 1999; p. 249).

Met betrekking tot dit onderzoek betekent het voorgaande dat waar de concentratie van bedrijven het grootst is, of beter gezegd waar de concentratie groter wordt, het aantal oprichtingen ook zal toenemen vanwege de aanwezige en toenemende agglomeratievoordelen.

2.2.3 Hypothese

Uit bovenstaande bevindingen kan geconcludeerd worden dat het aantal oprichtingen van nieuwe bedrijven het hoogst is binnen agglomeraties of clusters van bedrijvigheid, vanwege een hogere lokale vraag en spillover-effecten. Dit leidt onder andere tot een vermindering van productiekosten en een betere toegankelijkheid tot potentiële klanten. In hoofdstuk 1 werd al duidelijk dat de overheid door middel van een aantal beleidsmaatregelen (zoals het beschikbaar stellen van bedrijventerreinen binnen de kernzones) de bedrijvigheid wil concentreren in de vijf benoemde kernzones. Dat zou betekenen dat in de noordelijke provincies de concentratie van bedrijven groter wordt binnen de kernzones. Als dit gekoppeld wordt aan de bovenstaande theorie, zou verwacht mogen worden dat het aantal oprichtingen daardoor ook zal toenemen binnen deze kernzones.

Met betrekking tot de probleem- en vraagstelling in dit onderzoek leidt dit tot de volgende hypothese:

- (1) *“Het verschil wat betreft oprichtingen van bedrijven tussen de economische kernzones en overig Noord-Nederland is groter geworden”*

In de inleiding zijn de betreffende economische kernzones al kort beschreven. Het blijkt dat elke kernzone uit twee of meerdere steden bestaat en dat de transportassen tussen deze steden ook tot de kernzones behoren. Uit de theorie blijkt dat het aantal oprichtingen van bedrijven het hoogst is waar veel (al dan niet gerelateerde) bedrijven reeds gevestigd zijn en waar nieuwe bedrijven kunnen profiteren van spillover-effecten vanwege hun nabijheid. Met andere woorden zijn de oprichtingen het hoogst waar de concentratie van bedrijven het hoogst is. Met betrekking tot verschillen binnen de kernzones zou in dat opzicht verwacht kunnen worden dat in de stedelijke gebieden de oprichtingen zich sterker ontwikkelen dan in de overige gebieden binnen de kernzones. Bovenstaande leidt dan ook tot de volgende hypothese:

- (2) *“Het aantal oprichtingen heeft zich binnen de kernzones sterker ontwikkeld in de daarin gelegen steden dan in de overige gebieden”*

2.3 Opheffingen

In tegenstelling tot oprichtingen bestaat er voor opheffingen van bedrijven een minder brede basis aan literatuur en wetenschappelijk onderzoek. Zoals vermeld in paragraaf 2.2 worden oprichtingen van bedrijven gezien als belangrijke stimulans voor economische groei. De enige relevantie van opheffingen van bedrijven vanuit dit economische perspectief is dat het de weg vrij maakt voor nieuwe bedrijven (Schutjens, 2002). Daarnaast komen bij het opheffen van bedrijven bronnen voor productie vrij (Schumpeter, 1934). De geringere relevantie kan wellicht verklaren waarom er relatief minder aandacht aan is besteed.

Een deel van de onderzoeken naar opheffingen besteedt eveneens aandacht aan de overlevingskans van bedrijven, aangezien overleving naast opheffing de andere mogelijkheid is voor een bedrijf. Overleving zal hier echter niet aan bod komen, omdat dit onderzoek zich richt op de dynamiek in de bedrijvenpopulatie. Overigens moet opgemerkt worden dat opheffingen zowel vrijwillig als gedwongen kunnen zijn.

Net als bij oprichtingen zal nu een overzicht gegeven worden van factoren of determinanten die van invloed zijn op opheffingen. Dit overzicht is grotendeels afkomstig van Van der Horst, Van Noort, Ravensbergen & Wolters (2001). Zij maakten voor het Economisch Instituut Midden- en Kleinbedrijf (EIM), als onderdeel van het Programmaonderzoek MKB en Ondernemerschap, een studie naar bestaande literatuur over de determinanten voor opheffingen. Zij onderscheiden hiervoor drie niveaus: macro, meso en micro.

2.3.1 Macroniveau

Op macroniveau zijn er drie factoren die een rol spelen in het aantal opheffingen. Dit zijn cultuur, instituties en macro-economische prestaties.

Cultuur heeft in deze context met name te maken met de acceptatie van mislukking. Dit verschilt per land. Zo is mislukking in Japan onacceptabel, maar in de VS niet erg. Een gebrek aan acceptatie bij mislukking belemmert opheffingen (Van der Horst et al, 2001).

Instituties kunnen betrekking hebben op bescherming van bepaalde sectoren, wetgeving, de rol van netwerken of de rol van belanghebbenden. Het aantal opheffingen kan op deze manier beperkt worden door bijvoorbeeld bescherming van binnenlandse markten tegen buitenlandse concurrentie (Van der Horst et al, 2001).

Als laatste kunnen *macro-economische prestaties* van invloed zijn op opheffingen op macroniveau. Deze factoren kunnen opgesplitst worden in structurele en conjunctuurcyclische factoren. Globalisatie is de grootste structurele factor. Globalisatie roert zich in de dynamische krachten van de economie waardoor het waarschijnlijk is dat het aantal opheffingen zal toenemen. Conjunctuurcyclische factoren kunnen ook invloed hebben op opheffingen. Werkloosheid, of de kans daarop, kan een ontmoedigend effect hebben op het opheffen van een bedrijf (Van der Horst et al, 2001).

2.3.2 Mesoniveau

Het mesoniveau is voor dit onderzoek het meest interessant, omdat factoren op dit niveau regionale verschillen verklaren. Op het mesoniveau onderscheiden Van der Horst et al (2001) vijf factoren: marktstructuur, sectorkenmerken, ondernemersgedrag, oprichtingen en sectorprestaties.

Marktstructuur bestaat uit verschillende elementen. Eén van die elementen die van invloed is op opheffingen is concentratie. Empirische resultaten wijzen er op dat concentratie een negatieve relatie heeft met het aantal oprichtingen. Het aantal bedrijven in een sector is daarentegen positief (en sterk significant) gecorreleerd aan het aantal oprichtingen. Voor andere elementen, zoals het aandeel kleine bedrijven, zijn geen significante resultaten gevonden (Van der Horst et al, 2001).

Het effect van schaalvoordelen binnen de sector is één van *de sectorkenmerken*. In relatie tot opheffingen wordt er een negatief verband gevonden in meerdere onderzoeken, echter is dit verband insignificant. Een ander sectorkenmerk is het aantal bedrijven per eigenaar. Onderzoek wijst uit dat hoe meer ondernemers er in een regio zijn met één bedrijf in eigendom, hoe hoger het aantal opheffingen is. Als laatste sectorkenmerk wordt de kapitaalintensiteit genoemd. In kapitaalintensieve sectoren, waar de grootte van de onderneming ook vaak hoger is, is de kans op opheffingen kleiner (Van der Horst et al, 2001).

Ondernemersgedrag heeft in dit geval betrekking op de activiteiten van een onderneming. Gediversifieerde bedrijven hebben een lagere sterftkans. De invloed van uitgaven aan R&D en reclame op de sterftkans is daarentegen niet helemaal duidelijk. Hiervoor worden verschillende resultaten gevonden (Van der Horst et al, 2001).

Voor *het aantal oprichtingen* wordt over het algemeen verwacht dat deze het aantal opheffingen positief beïnvloedt. Dat wil zeggen dat in regio's waar veel bedrijven opgericht worden er ook veel bedrijven opgeheven worden. Hier zijn verschillende verklaringen voor. Hier wordt later op teruggekomen.

De invloed van *sectorprestaties* op de sterftkans is tweeledig. Enerzijds wordt er over het algemeen voor winstgevendheid en de sterftkans een negatieve relatie gevonden. Anderzijds is de invloed van groei in een sector op de sterftkans niet helemaal duidelijk (Van der Horst et al, 2001).

2.3.3 Microniveau

Factoren op microniveau zijn factoren die met het bedrijf zelf te maken hebben. Omdat in dit onderzoek getracht wordt regionale verschillen in bedrijvendynamiek te verklaren, zal op het microniveau minder diep in worden gegaan.

Op het microniveau zijn factoren als bedrijfskenmerken, ondernemerskenmerken en bedrijfsstructuur op invloed op de sterftkans. Zo hebben bedrijven in hun eerste jaren een hogere sterftkans en neemt de overlevingskans van een bedrijf dus toe naarmate het ouder wordt. Ondernemerskenmerken kunnen daarnaast ook van invloed zijn. Deze kunnen zowel objectief als subjectief zijn. Objectieve kenmerken zijn bijvoorbeeld geslacht, leeftijd of de opleiding van de ondernemer. Subjectieve kenmerken kunnen betrokkenheid of motivatie zijn. Niet van al deze kenmerken is exact bekend welke invloed ze hebben, maar van opleiding is bijvoorbeeld bekend dat het de sterftkans negatief beïnvloedt. Bedrijfsstructuur heeft betrekking op bijvoorbeeld het personeel, de hiërarchie binnen een bedrijf of de bedrijfscultuur (Van der Horst et al, 2001).

2.3.4 De relatie tussen oprichtingen en opheffingen

In paragraaf 2.3.2 (het mesoniveau) wordt al kort ingegaan op de invloed van het aantal oprichtingen van bedrijven op het aantal opheffingen. Volgens Johnson & Parker (1994) bestaan er drie relaties tussen oprichtingen en opheffingen.

De eerste relatie is het zogenaamde *multiplier-effect*. Dit treedt op wanneer opheffingen toekomstige opheffingen veroorzaken. Dit effect treedt eveneens op bij oprichtingen. Het effect is op twee manieren te verklaren. Enerzijds bestaat er een demonstratie-effect. Als er ergens een bedrijf wordt opgericht zien andere ondernemers ook marktkansen. In het geval van opheffingen betekent dit dat als een bedrijf opgeheven wordt, samenwerkingskansen voor andere bedrijven verdwijnen en de bedrijven zich bewust worden van de slinkende kansen op de markt (Johnson & Parker, 1994; Nystrom, 2007). Anderzijds bestaat er een inkomenseffect. Een nieuw bedrijf zorgt voor extra inkomen voor werknemers en ondernemers. Extra inkomen leidt tot een toenemende vraag op de markt waardoor er kansen bestaan voor nieuwe bedrijven. Omgekeerd geldt hier weer hetzelfde voor opheffingen: minder inkomen betekent minder vraag, waardoor het aantal opheffingen kan toenemen (Johnson & Parker, 1994; Nystrom, 2007). Dit multiplier-effect kan ook kruislings werken. Als het aantal opgeheven bedrijven toeneemt, zal de vraag afnemen en het potentiële nieuwe bedrijven afschrikken om toe te treden op de markt. Andersom kan een toename in het aantal opgerichte bedrijven betekenen dat de vraag en inkomen toenemen en er daardoor minder bedrijven opgeheven worden (Nystrom, 2007).

De tweede relatie is het *competitie-effect*. Deze relatie is gebaseerd op het werk van Schumpeter (1934), die het proces van *creative destruction* beschreef. Dit proces houdt in dat nieuwe (innovatieve en efficiënte) bedrijven de minder productieve gevestigde bedrijven uit de markt concurreren en er dus een positief verband bestaat tussen oprichtingen en opheffingen. Een andere verklaring voor dit positieve verband is dat het oprichten van een nieuw bedrijf een potentieel bedrijf afschrikt doordat hij dan minder marktkansen ziet (Johnson & Parker, 1994).

Het competitie-effect is in dit onderzoek het meest interessant. De concurrentie tussen bedrijven wordt sterker naarmate de concentratie van bedrijven hoger wordt. Dit kan dus ook gevolgen hebben voor de ontwikkeling van het aantal opheffingen.

Als laatste relatie bestaat er het zogenaamde *Marshall-effect* (Johnson & Parker, 1994). Ook hier is sprake van een positief verband tussen oprichtingen en opheffingen. De verklaring hiervoor is vrij simpel: ook al is er geen verandering in concurrentieniveau in de markt, een bedrijf zal altijd 'sterven' vanwege leeftijd. Het multiplier effect en het competitie effect hebben betrekking op de gevolgen van oprichtingen of opheffingen op oprichtingen en/of opheffingen van andere bedrijven. Het Marshall-effect beschrijft dus dat de oprichting van een bedrijf uiteindelijk leidt tot de opheffing van ditzelfde bedrijf. Hierbij moet de kanttekening gemaakt worden dat een bedrijf niet per definitie hoeft te 'sterven'. Toch blijkt uit onderzoek dat de meeste bedrijven opgeheven worden en ook vaak in de eerste levensjaren (Johnson & Parker, 1994).

Het multiplier- en het competitie-effect kunnen dus worden gezien als twee tegengestelde krachten. Nystrom (2007) onderzocht daarom welk effect als drijvende kracht kan worden gezien achter het aantal oprichtingen en opheffingen. Haar conclusie is dat het competitie-effect een sterkere invloed heeft. Daarbij moet wel opgemerkt worden dat uit eerdere onderzoeken wisselende resultaten naar voren komen (Nystrom, 2007).

2.3.5 Hypothese

In dit onderzoek wordt de bedrijvendynamiek op een regionale schaal onderzocht. Met betrekking tot opheffingen van bedrijven wordt dus getracht regionale verschillen te observeren en eventueel te verklaren. Op regionale schaal blijkt, uit het bovenstaande, dat het aantal gevestigde bedrijven een

sterke positieve invloed heeft op het aantal opheffingen. Daarnaast blijkt dat het aantal oprichtingen op verschillende manieren een positieve relatie heeft met het aantal opheffingen.

Als dit in verhouding wordt gebracht tot de situatie in Noord-Nederland zal het aantal gevestigde bedrijven het meest zijn gegroeid in de economische kernzones. In hypothese (1) wordt althans de verwachting uitgesproken dat in de economische kernzones het aantal oprichtingen het sterkst gegroeid is. Wat betreft het aantal opheffingen leidt dat tot de volgende hypothese:

(3) *“Het verschil wat betreft opheffingen van bedrijven tussen de economische kernzones en overig Noord-Nederland is groter geworden”*

In hypothese (2) wordt de verwachting uitgesproken dat het aantal oprichtingen binnen de kernzones het sterkst gegroeid is in de daarin gelegen steden. Als deze verwachting wordt gecombineerd met het feit dat het aantal opheffingen positief gerelateerd is aan het aantal oprichtingen, leidt dit tot de volgende hypothese:

(4) *“Het aantal opheffingen heeft zich binnen de kernzones sterker ontwikkeld in de daarin gelegen steden dan in de overige gebieden”*

2.4 Turbulentie

Het gezamenlijke effect van oprichtingen en opheffingen wordt ook wel aangeduid met turbulentie of bedrijvendynamiek. Turbulentie is dus het netto-effect van de oprichtingen en opheffingen. In de hierboven gestelde hypothesen wordt verwacht dat zowel de oprichtingen als de opheffingen hoger zijn in de kernzones. Als dit waar is, dan zou het netto-effect, in termen van aantal bedrijven, dus nul zijn. De vraag is of dit wel echt zo is. Hieronder wordt beschreven wat turbulentie precies inhoudt en wat het betekent voor de economie.

2.4.1 Determinanten van turbulentie

Turbulentie heeft betrekking op het gezamenlijke effect van oprichtingen en opheffingen. Als gesproken wordt over de relatie tussen deze twee, wordt er onderscheid gemaakt tussen *displacement* en *replacement*. *Displacement* houdt in dat nieuwe bedrijven voor meer competitie zorgen en minder efficiënte bedrijven uit de markt drijven. *Replacement* houdt in dat bedrijven worden opgericht doordat zij nieuwe kansen zien vanwege opgeheven bedrijven³. In sterk groeiende markten vindt selectie met name plaats via *replacement*, terwijl in krimpende markten met name *displacement* plaats vindt. Met betrekking tot de levenscyclus van een sector, speelt *replacement* de grootste rol in marktselectie gedurende de hele cyclus. Alleen wanneer de groeicijfers sterk negatief zijn, wordt *displacement* de dominante kracht in marktselectie.

Er zijn een aantal factoren die van invloed zijn op turbulentie. Deze factoren hangen vanzelfsprekend nauw samen met, en hebben effect op, het aantal oprichtingen en opheffingen. Omdat de meeste van deze factoren in paragrafen 2.3 en 2.4 zijn genoemd en toegelicht, volgt hier alleen een kort overzicht.

³ Zie ook paragraaf 2.3.4 over het competitie-effect

Tabel 2.1 Overzicht determinanten turbulentie*Sector-specifiek*

Winstmarges
 Technologische intensiteit (uitgaven aan R&D)
 Productdifferentiatie
 Kapitaalbenodigdheden
 Gemiddelde bedrijfsgrootte
 Aandeel kleine bedrijven
 Markstructuur (eg. Concentratie)

Regionaal

Sectordiversiteit
 Relatieve specialisatie
 Opleidingsniveau bevolking (human capital)
 Bereikbaarheid (infrastructuur)
 Bevolkingsstructuur
 Regionaal inkomen
 Werkloosheid
 Aandeel kleine bedrijven
 Technologische intensiteit (uitgaven aan R&D)

Macro-economisch

(Regionale) Groei van productiesector
 (Regionale) Groei van economie

Bron: Arauzo et al. (2007); Baptista & Karaoz (2011)

2.4.2 Het effect van turbulentie

Volgens Bosma & Nieuwenhuijsen (2000) zijn er twee theorieën die het effect van turbulentie verklaren. De eerste is gebaseerd op het werk van de eerder genoemde Schumpeter (1934). Volgens deze theorie zorgt turbulentie voor selectie en innovatie waardoor de meest productieve bedrijven overblijven. Op deze manier draagt een hoge turbulentie bij aan economische groei.

De andere theorie is gerelateerd aan de productlevenscyclus. Klepper (1996) stelt hierbij dat in markten voor nieuwe producten turbulentie hoog is vanwege vele oprichtingen en dat in markten voor oude producten turbulentie hoog is vanwege vele opheffingen. In dit geval is turbulentie niet direct gerelateerd aan economische groei, omdat turbulentie in zowel groeiende als krimpende markten hoog is. Echter, als turbulentie in verhouding wordt gebracht met het aantal aanwezige bedrijven, bestaat er wel correlatie tussen turbulentie en economische groei. In krimpende markten zijn over het algemeen veel bedrijven actief en in groeiende markten vaak weinig; de mate van turbulentie is dus hoger in groeiende markten.

De theorie gebaseerd op de productlevenscyclus impliceert dat economische groei een bron is voor turbulentie, terwijl Schumpeters theorie impliceert dat turbulentie een bron is voor economische groei. Volgens Bosma & Nieuwenhuijsen (2000) hoeft er geen tegenstrijdigheid te bestaan tussen de twee theorieën als de *creative destruction*, beschreven door Schumpeter, door de grenzen van sectoren heen gaat. Wel stellen zij dat de theoretische concepten over turbulentie en groei niet in balans zijn en dat empirische studies dubbelzinnige resultaten vertonen. In hun eigen onderzoek naar het effect van turbulentie op productiviteitsgroei maken zij onderscheid tussen de diensten- en de productiesector. De conclusie is dat turbulentie in de dienstensector een positieve invloed heeft op de productiviteitsgroei, waarbij het maximale directe effect na twee jaar bereikt wordt. Voor de productiesector werden geen directe gevolgen geconstateerd. Dit wordt verklaard door het feit dat

het relatief hoge investeringen vergt om een nieuw bedrijf te starten in deze sector en dat het daardoor tijd kost voordat winstgevendheid behaald wordt (Bosma & Nieuwenhuijsen, 2000).

2.4.3 Hypothese

Het blijkt dat turbulentie van veel factoren afhankelijk is en empirische onderzoeken hebben dubbelzinnige resultaten vertoond. Het is daarom moeilijk uitspraken te doen over het netto-effect van oprichtingen en opheffingen. Aangezien de determinanten van turbulentie wel vrij duidelijk zijn, is het relatief eenvoudiger om uitspraken te doen over waar de turbulentie het hoogst is. Turbulentie is hoger in gebieden met hoge uitgaven aan R&D, arbeidsintensieve sectoren, een grote voorraad aan 'human capital', een grote verscheidenheid aan sectoren en een groot aantal kleine bedrijven (Arauzo, Manjon, Martin & Segarra, 2007). Met betrekking tot Noord-Nederland kan gesteld worden dat de uitgaven aan R&D, de voorraad 'human capital', de verscheidenheid aan sectoren en het aantal kleine bedrijven in de kernzones relatief hoger liggen dan daarbuiten. Dat leidt tot de laatste hypothese:

- (5) *“Het verschil in turbulentie tussen de economische kernzones en overig Noord-Nederland is groter geworden”*

Hoofdstuk 3 Methodologie

3.1 Inleiding

In Hoofdstuk 2 zijn op basis van de theorie en recente onderzoeken een aantal hypotheses opgesteld met betrekking tot de probleem- en vraagstelling van Hoofdstuk 1. Voordat deze hypotheses getest kunnen worden, wordt de methodologie behandeld. Allereerst moet een keuze gemaakt worden voor de te gebruiken dataset. Vervolgens wordt beschreven welke stappen te volgen zijn alvorens overgegaan kan worden tot analyse.

3.2 Dataset

Om de invloed van het instellen van economische kernzones op de bedrijvendynamiek te onderzoeken zijn cijfers nodig betreffende het aantal oprichtingen en opheffingen van bedrijven. In Nederland zijn deze cijfers op gemeenteniveau beschikbaar via het Handelsregister van de Kamer van Koophandel (KvK). Alle bedrijven in Nederland, met uitzondering van de zogenaamde vrije beroepen, zijn verplicht zich in te schrijven in het Handelsregister en alle wijzigingen hierin worden bijgehouden door de KvK. De cijfers uit dit register vormen de dataset in dit onderzoek. Er wordt gebruik gemaakt van data over de periode 1996-2010.

3.2.1 Meten van oprichtingen, opheffingen en turbulentie

De dataset is pas gereed voor analyse nadat de cijfers van de verschillende gemeentes in verhouding tot elkaar staan, omdat de gemeentes niet homogeen zijn wat betreft economische grootte. Er zijn twee methoden om het aantal oprichtingen in verhouding te brengen: de ecologische benadering en de arbeidsmarktbenadering. De ecologische benadering berekent het aantal oprichtingen relatief aan het aantal gevestigde bedrijven. De arbeidsmarktbenadering berekent het aantal oprichtingen relatief tot de grootte van de beroepsbevolking. Deze laatste benadering heeft enige theoretische basis, omdat het gebaseerd is op de theorie van ondernemerskeuze (Armington & Acs, 2002). Deze theorie houdt in dat elk bedrijf wordt opgericht door iemand die actief is op de arbeidsmarkt. De theorie neemt impliciet aan dat de ondernemer die het bedrijf start op dezelfde arbeidsmarkt opereert waarin het bedrijf actief is. Deze arbeidsmarktbenadering zal gebruikt worden in dit onderzoek. Hierbij wordt dus ook gecorrigeerd voor bevolkingsgroei. Dit relatieve oprichtingscijfer wordt ook wel de entryrate genoemd. Voor de cijfers over de beroepsbevolking wordt gebruik gemaakt van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Omdat het CBS de cijfers over de beroepsbevolking niet helemaal compleet heeft (niet over de gehele periode 1996-2010), wordt dus om praktische redenen in dit onderzoek de bevolking in de leeftijd 20 tot 65 jaar gerekend als de beroepsbevolking. Dit wordt ook wel de potentiële beroepsbevolking genoemd.

Het aantal opheffingen wordt doorgaans in verhouding gebracht door het te relateren aan het aantal gevestigde bedrijven. De cijfers van het aantal gevestigde bedrijven zijn tevens beschikbaar via de KvK. Dit relatieve opheffingscijfer wordt ook wel de exitrate genoemd. De turbulentie wordt gemeten door de entryrate en de exitrate bij elkaar op te tellen.

3.2.2 Gemeentelijke indeling

De grenzen van gemeenten veranderen over tijd nogal eens door gemeentelijke herindelingen. Vandaar dat er één bepaalde indeling gehanteerd dient te worden. In dit onderzoek zal gebruik gemaakt worden van de gemeentelijke indeling per 1 januari 2008. Dit is twee jaar na afloop van het Kompas voor het Noorden. In de periode 1996-2008 zijn er wel de nodige wisselingen geweest wat betreft indelingen. Wat betreft cijfers van oprichtingen, opheffingen, aantallen bedrijven en de beroepsbevolking is dit allemaal al doorgerekend dan wel doorgerekend in dit onderzoek. Sinds 1 januari 2008 zijn er twee wijzigingen doorgevoerd in de gemeentelijke indeling van de noordelijke provincies. Om eventuele verwarring te voorkomen worden deze hier even vermeld. De eerste

wijziging is het samengaan van de gemeenten Reiderland, Scheemda en Winschoten in de gemeente Oldambt per 1 januari 2010. De tweede wijziging is het samengaan van de gemeenten Bolsward, Nijefurd, Sneek, Wonseradeel en Wymbrikseradeel in de gemeente Sudwest Fryslan per 1 januari 2011.

3.2.3 Variabelen

In dit onderzoek worden diverse termen en aanduidingen gebruikt. Om duidelijkheid te verschaffen over de betekenis staat in tabel 3.1 een overzicht met een korte uitleg over de belangrijkste termen die gebruikt worden.

Tabel 3.1 Overzicht belangrijkste termen

Beroepsbevolking	Alle personen tussen 20 en 65 jaar (potentiële beroepsbevolking)
Entryrate	Aantal oprichtingen / (beroepsbevolking/1000)
Exitrate	Aantal opheffingen / Aantal vestigingen *100
Turbulentie	Entryrate + Exitrate
Stedelijk gebied	Gemeenten in Noord-Nederland waarin een stad gelegen is (naar Kompas voor het Noorden)
G4	Assen, Emmen, Groningen, Leeuwarden

3.3 Afbakening Economische Kernzones

Aangezien de te gebruiken data beschikbaar is op gemeenteniveau, zal de afbakening van de economische kernzones gebaseerd moeten zijn op gemeentegrenzen. Het Kompas voor het Noorden geeft geen expliciete afbakening van de economische kernzones. Het Kompas vermeldt hierover: “De kernzones zijn (...) om statistische redenen samengesteld, uit samenvoegingen van gemeenten. De kernzones laten zich feitelijk echter niet afbakenen via gemeentegrenzen (...). Grote delen van gemeenten die wij hier rekenen tot de kernzones bestaan in werkelijkheid voor een groot deel uit platteland. Dit betekent dat de daadwerkelijke tegenstellingen (iets) scherper zullen zijn dan in de tabellen naar voren komt” (Kompas voor het Noorden, 1999; p. 24).

Een praktische oplossing is om de kernzones zoals afgebeeld op de kaart uit het Kompas voor het Noorden over een kaart met gemeentegrenzen heen te leggen en op basis daarvan een afbakening te maken, daarbij tevens gebruikmakend van de beschrijving van de kernzones in het Kompas voor het Noorden. Er is discussie mogelijk over de vraag of deze werkwijze erg wetenschappelijk is, echter in dit geval lijkt het de meest praktische oplossing. Deze werkwijze leidt tot de indeling zoals te zien in Tabel 3.2 en Figuur 3.1.

Tabel 3.2 Indeling gemeenten per Economische Kernzone

Westergozone	Harlingen, Frankeradeel, Menaldumadeel, Leeuwarden
A7-zone	Sneek, Skarsterlân, Heerenveen, Opsterland, Smallingerland
Eemsmondgebied	Eemsmond, Delfzijl, Appingedam
Regio Groningen-Assen-Veendam	Leek, Groningen, Tynaarlo, Assen, Haren, Hoogezand-Sappemeer, Veendam, Winschoten
Stedenband Meppel-Emmen	Meppel, De Wolden, Hoogeveen, Coevorden, Emmen

Figuur 3.1 laat zien dat de bewering uit het Kompas voor het Noorden die hierboven al werd vermeld ('Grote delen van gemeenten die wij hier rekenen tot de kernzones bestaan in werkelijkheid voor een groot deel uit platteland') inderdaad van toepassing is. In de analyse kunnen daarom variaties worden aangebracht in de kernzones. Een belangrijkere reden om dit te doen is de verwachting vanuit de hypothesen dat de bedrijvendynamiek binnen de kernzones het meest is toegenomen in de daarin gelegen steden. Daarom is er gekozen om binnen de kernzones onderscheid te maken tussen 'stedelijk gebied' en 'niet-stedelijk gebied'. Dit onderscheid wordt gemaakt op basis van het Kompas voor het Noorden. De volgende gemeenten worden in dit onderzoek aangemerkt als 'stedelijke gemeenten':

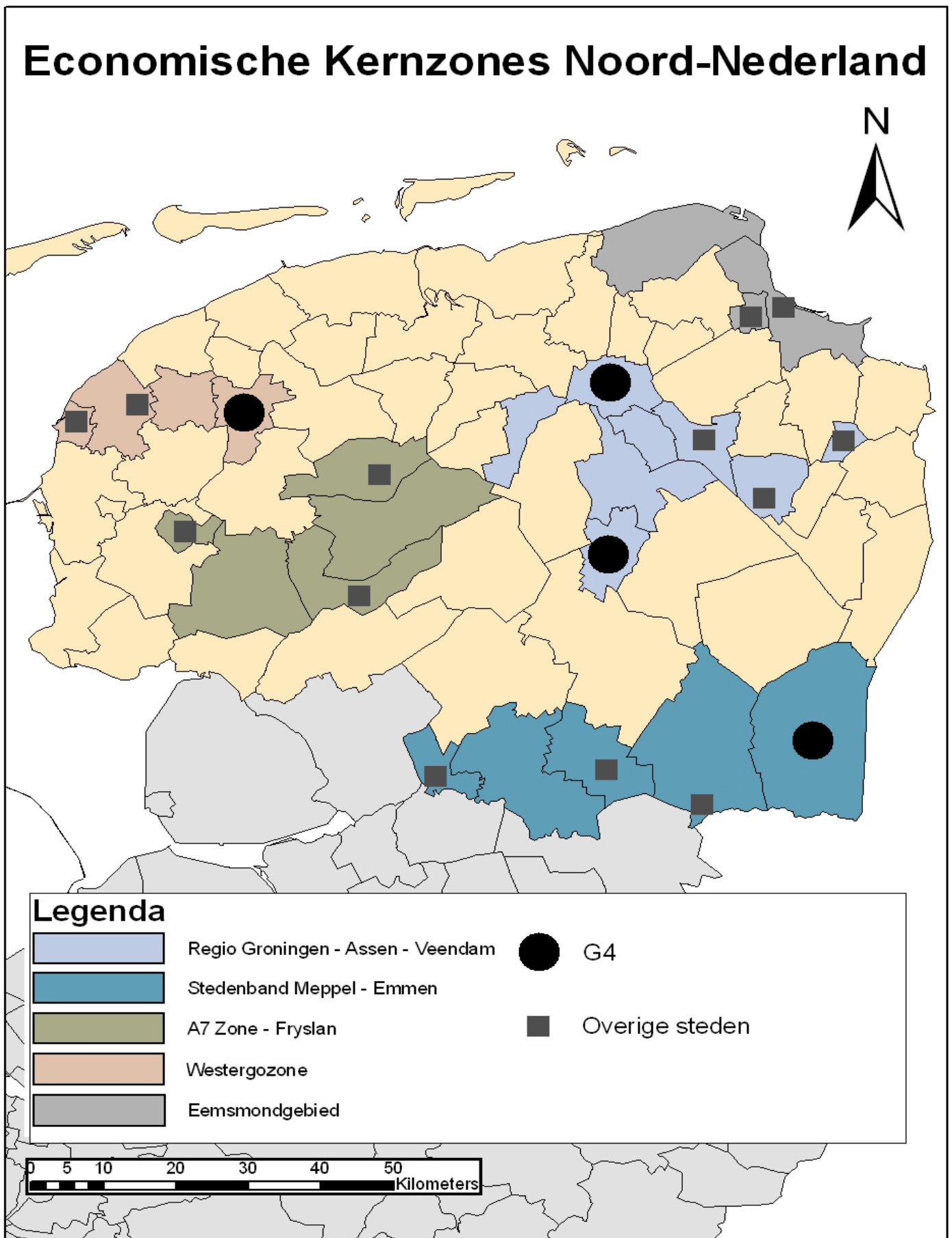
Assen, Emmen, Groningen, Leeuwarden, Appingedam, Coevorden, Delfzijl, Franekeradeel, Harlingen, Heerenveen, Hoogeveen, Hoogezand-Sappemeer, Meppel, Smallingerland, Sneek, Veendam en Winschoten.

In het Kompas voor het Noorden worden verder de vier grootste steden van Noord-Nederland aangeduid als 'de G4'. Ook dit onderscheid wordt aangebracht in de analyse. De vier gemeenten die hieronder vallen zijn: Assen, Emmen, Groningen en Leeuwarden. Deze vier steden bevatten relatief veel vestigingen van bedrijven, waardoor agglomeratievoordelen hier een belangrijke rol spelen.

3.4 Methode van analyse

Deze thesis maakt gebruik van kwantitatief onderzoek. Om de bedrijvendynamiek te analyseren, dient allereerst de dataset opgebouwd te worden. Voor alle gemeenten worden de entry- en exitrates uitgerekend. De analyse van deze gegevens wordt vervolgens in Excel uitgevoerd. Door de entry- en exitrates in grafieken weer te geven kan de ontwikkeling van de verschillen worden waargenomen en geanalyseerd. Met behulp van correlatie wordt vervolgens bekeken of bepaalde variabelen sterk afhankelijk van elkaar zijn.

Figuur 3.1 Afbakening Economische Kernzones naar gemeentegrenzen

Hoofdstuk 4 Analyse

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt het voorbereidende werk uit de voorgaande hoofdstukken verwerkt in de analyse. De oprichtingen, opheffingen en turbulentie worden geanalyseerd. De eerste stap is om te onderzoeken of het verschil tussen de economische kernzones en het omringende gebied is toegenomen. Dit verschil is telkens het belangrijkste, omdat onderzocht wordt of het instellen van de economische kernzones gevolgen heeft gehad. Vervolgens wordt ingezoomd op de kernzones en worden eventuele verschillen daarbinnen geanalyseerd. De verwachting is althans dat binnen de kernzones de bedrijvendynamiek het meest is toegenomen in de daarin gelegen steden.

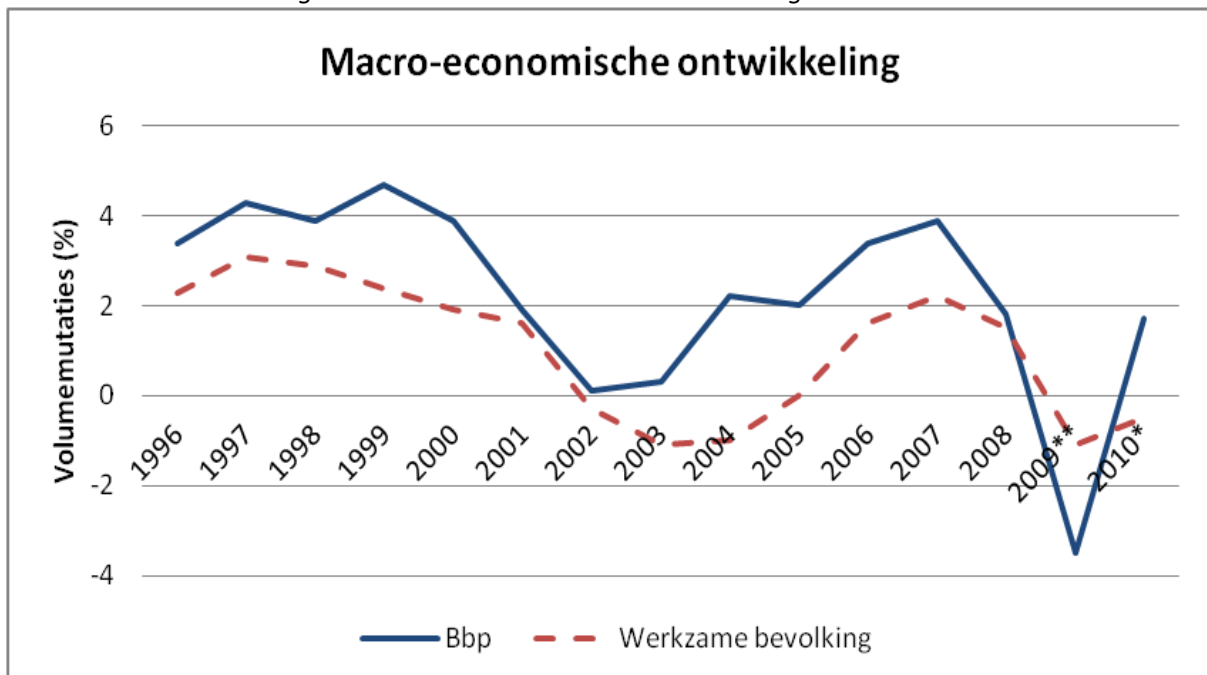
4.2 De context

Voordat de resultaten worden besproken is het noodzakelijk om de context waarin deze ontwikkelingen plaatsvinden, te schetsen. Daarbij wordt ingegaan op macro-economische ontwikkelingen en de verhoudingen tussen de verschillende schaalniveaus. Tevens, en van groot belang, wordt onderzocht of de concentraties of dichtheden daadwerkelijk zijn toegenomen. Dit ligt ten grondslag aan de hypotheses. De verwachting is dat door het beleid de concentraties zijn toegenomen, waardoor ook de bedrijvendynamiek zal toenemen.

4.2.1 Macro-economische ontwikkelingen

De groei van de Nederlandse economie vanaf 1996 tot en met 2010 is vrij wisselvallig verlopen. In Figuur 4.1 zijn de volumemutaties te zien van het bruto binnenlands product (bbp) en de werkzame bevolking. Meest in het oog springend is de daling van zowel het bbp als werkzame bevolking rond 2002 tot en met 2004 en de scherpe daling van beide na 2008. Kijkend naar de ontwikkeling van het Nationaal Inkomen (figuur 4.2) is te zien dat deze zich gestaag ontwikkelt over de periode 1996 tot en met 2010.

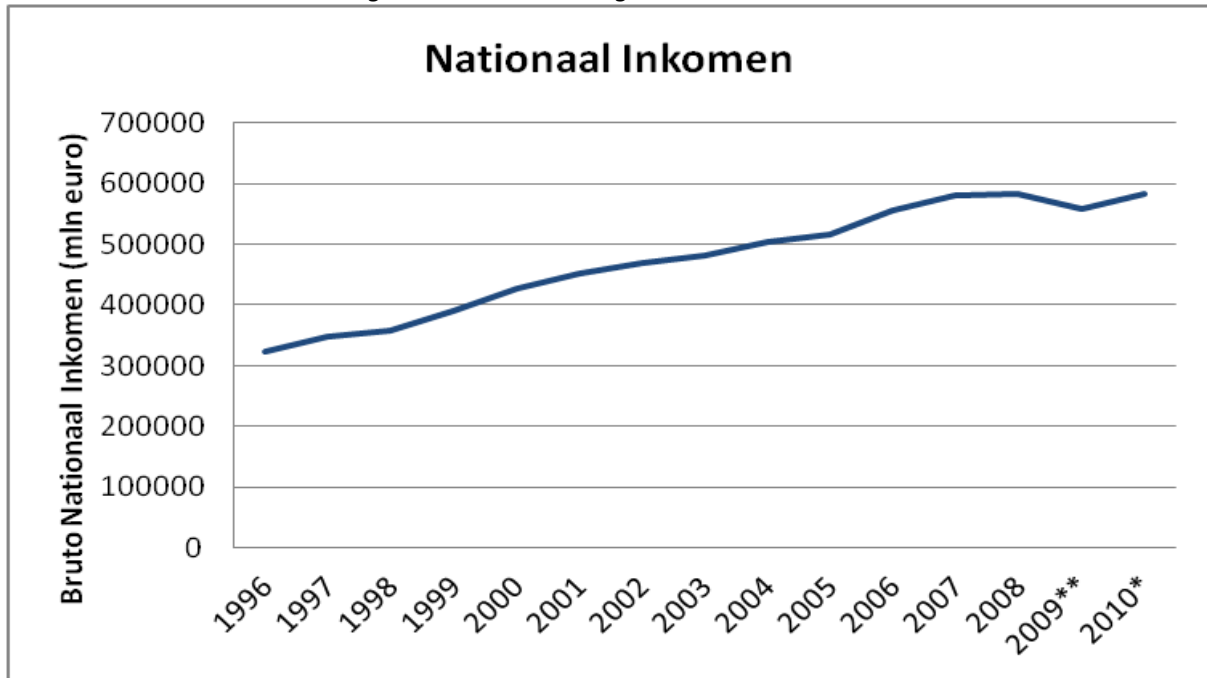
Figuur 4.1 Macro-economische ontwikkeling Nederland

Bron: CBS Statline, 14-08-2011

2009**: nader voorlopige cijfers, 2010*: voorlopige cijfers

Figuur 4.2 Ontwikkeling Nationaal Inkomen

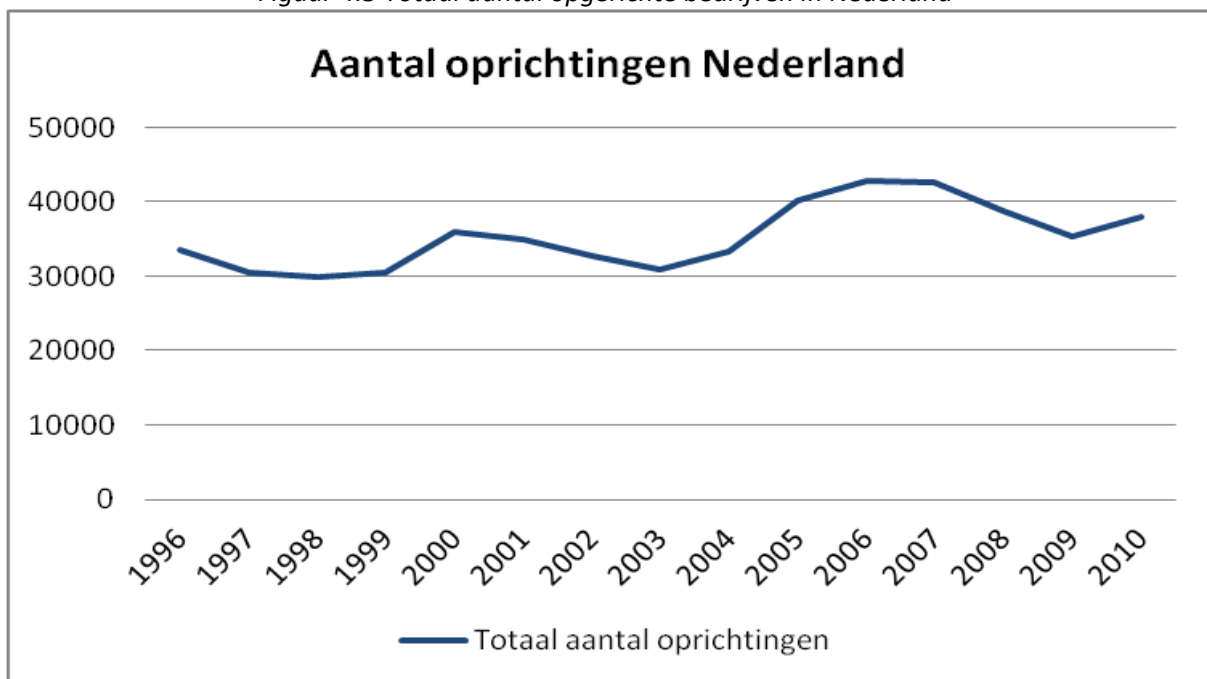

Bron: CBS Statline, 14-08-2011

2009**: nader voorlopige cijfers, 2010*: voorlopige cijfers

De macro-economische ontwikkelingen zijn terug te zien in het totaal aantal opgerichte bedrijven in Nederland (figuur 4.3)⁴. De matige economische prestaties van Nederland rond 2003 zorgen ervoor dat er minder bedrijven worden opgericht. Hetzelfde patroon is te zien rond 2008 en 2009.

Figuur 4.3 Totaal aantal opgerichte bedrijven in Nederland

Bron: CBS Statline, 5-10-2011

⁴ Het aantal opgeheven bedrijven in Nederland staat hier niet weergegeven. Deze cijfers zijn via het CBS niet beschikbaar over dezelfde periode (1996-2010).

4.2.2 Verhoudingen schaalniveaus

In de analyse wordt binnen de kernzones onderscheid gemaakt tussen stedelijk gebied en niet-stedelijk gebied en tussen G4 en niet-G4. Het is daarom van belang om te weten hoe de verhoudingen tussen deze verschillende schaalniveaus liggen.

Tabel 4.1 Overzicht verhoudingen kernzone, stedelijk gebied en G4 in 2010

Schaalniveau	% Bewoners	% Vestigingen	% Oppervlakte (land)
Kernzone	61,3	60,0	35,3
Stedelijk gebied	50,7	47,5	21,5
G4	26,7	25,2	6,9

Het is in dit onderzoek echter van groter belang hoe deze verhoudingen zich hebben ontwikkeld. Daarbij moet gekeken worden naar de concentraties. Vanwege de toegepaste beleidsmaatregelen van het Kompas voor het Noorden is de verwachting dat deze concentraties zijn toegenomen. Dat is althans het doel van het beleidsprogramma. Uit tabel 4.2 blijkt dat het Kompas voor het Noorden daarin is geslaagd. Zowel de aantallen als de concentraties zijn toegenomen.

Als gekeken wordt naar de toename van zowel het bevolkingsaantal als de bevolkingsdichtheid valt op dat er een groot verschil is tussen kernzone en niet-kernzone. Hetzelfde geldt voor het aantal vestigingen en de vestigingsdichtheid. Dat betekent dus dat de beleidsmaatregelen van het Kompas voor het Noorden effectief zijn geweest. Binnen de kernzones blijkt dat de toename in de bevolkingsdichtheid groter is in de stedelijke gebieden en relatief een flink stuk groter in de G4. Dat geldt ook voor de toename in het aantal vestigingen. Echter, bij de toename in de vestigingsdichtheid is de toename juist het grootst in de kernzones als geheel en wat lager in de G4.

Voor dit onderzoek betekent het bovenstaande dat de hypothesen overeind blijven. De bedrijvendynamiek neemt het meest toe in de gebieden waar de concentraties het meest toe zijn genomen. Het blijkt dus dat de concentraties sterker zijn toegenomen in de kernzones dan in de omliggende gebieden. Dat houdt in dat de lokale vraag hier sterker toeneemt en dat er meer spillover-effecten zijn. Voor wat betreft de verschillen binnen de kernzones is het afhankelijk van de vraag waar de oprichtingen of opheffingen het sterkst aan gerelateerd zijn: bevolkingsdichtheid of vestigingsdichtheid.

Tabel 4.2 Toenames in concentraties/dichtheden over periode 1996-2010

Schaalniveau	% Toename bevolkingsaantal	% Toename bevolkingsdichtheid ⁵	% Toename aantal vestigingen	% Toename vestigingsdichtheid ⁶
Kernzone	11,1	7,4	35,1	34,2
Niet-kernzone	3,0	3,1	20,8	23,2
Stedelijk gebied	12,8	8,3	35,7	31,8
G4	12,9	12,7	40,9	29,5

⁵ Het percentage van de toename van de bevolkingsdichtheid betreft de toename over de periode 1998-2010. Doordat er flinke verschuivingen in oppervlakte zijn geweest vanaf 1998, zou het percentage vanaf 1996 een behoorlijk vertekend beeld geven.

⁶ Vestigingsdichtheid: het aantal vestigingen per 1000 personen uit de potentiële beroepsbevolking.

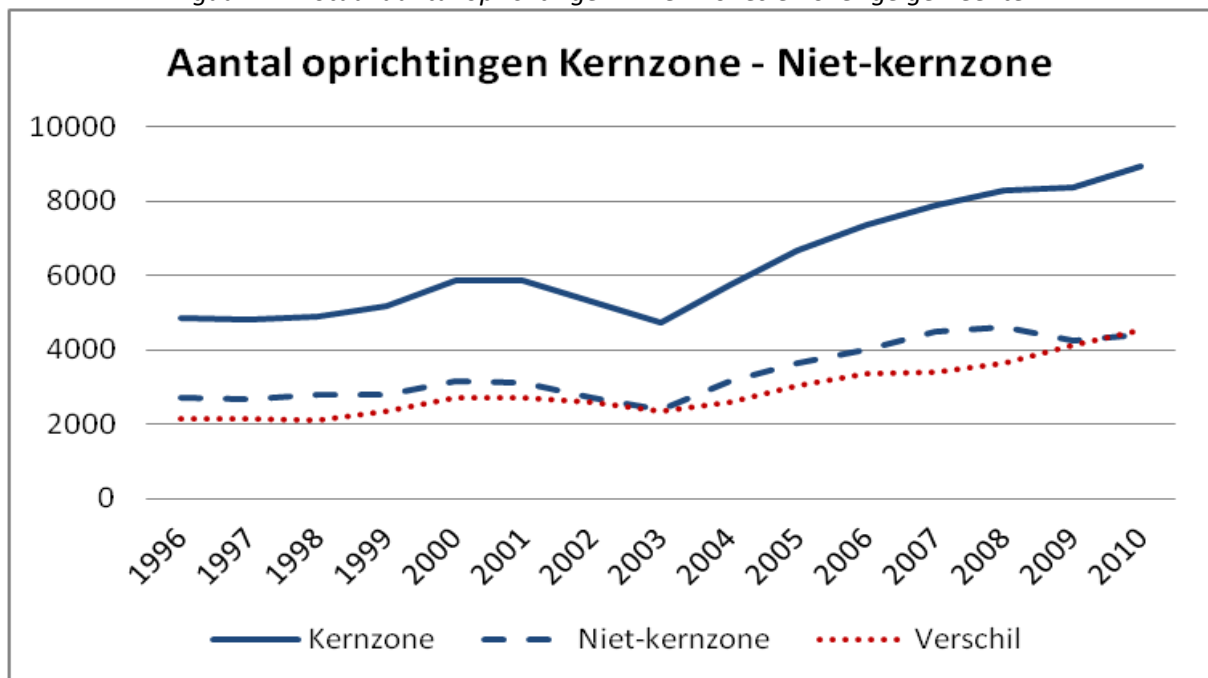
4.3 Oprichtingen

Allereerst worden de oprichtingen geanalyseerd. Vanuit de theorie is bekend dat oprichtingen met name worden beïnvloed door de lokale vraag, het aanbod aan ondernemers en institutionele factoren. Deze paragraaf is als volgt opgebouwd: eerst wordt onderzocht of het verschil tussen kernzone en niet-kernzone is toegenomen. Enkel de toename van het aantal oprichtingen of de entryrates in de kernzones is niet van belang. Immers, als deze toename ook plaatsvindt buiten de kernzones heeft het instellen van kernzones wat betreft bedrijvendynamiek geen nut. Vervolgens zal ingezoomd worden op de kernzones. De verwachting is daarbij dat de oprichtingen binnen de kernzones het meest zijn toegenomen in de daarin gelegen steden.

4.3.1 Verschil tussen kernzone en niet-kernzone

Om het aantal oprichtingen in het juiste perspectief te analyseren, wordt gewerkt met zogenaamde *entryrates*. Echter, voordat deze entryrates bestudeerd worden is het interessant om te kijken naar de 'kale' cijfers. Hoeveel bedrijven zijn er in totaal opgericht?

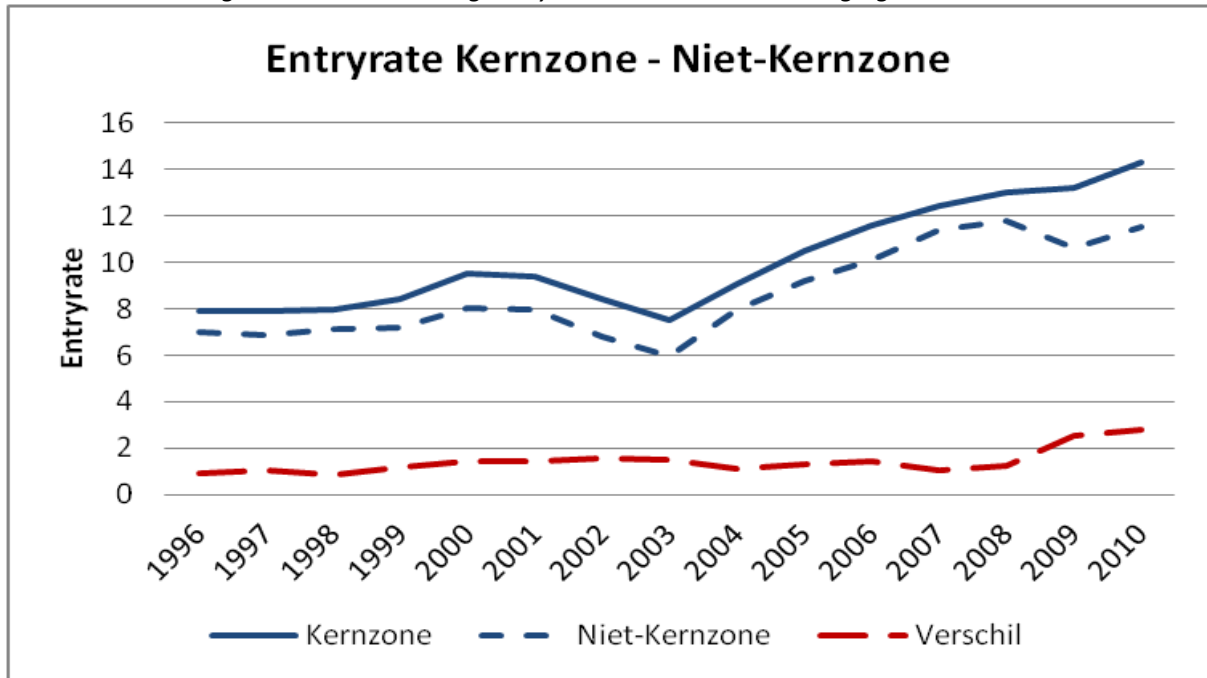
Figuur 4.4 Totaal aantal oprichtingen in kernzones en overige gemeenten

Uit figuur 4.4 blijkt dat in absolute aantallen het verschil tussen de kernzones en het omringende gebied groter is geworden. Het aantal oprichtingen in het omringende gebied volgt de trend van het aantal oprichtingen in Nederland. Dus zowel rond 2003 als rond 2008 en 2009 is er een daling te zien in dat aantal. In de kernzones daarentegen, blijft het aantal stijgen vanaf 2003. Vandaar dat het verschil vanaf dat jaar ook echt groter wordt.

Om te zien of het verschil daadwerkelijk groter wordt, moet gekeken worden naar de entryrates. Daarmee staan de cijfers in verhouding tot elkaar en wordt dus gecorrigeerd voor bevolkingsaantal (beroepsbevolking). In figuur 4.5 is te zien dat het verschil tussen kernzone en niet-kernzone zich in eerste instantie vrij stabiel ontwikkelt en tussen 1 en 1,5 blijft. Echter, vanaf het jaar 2007 is een opvallende stijging te zien. In 2010 is het verschil opgelopen naar 2,77. Evenals bij het aantal oprichtingen is te zien dat het oplopende verschil veroorzaakt wordt doordat de gemeenten buiten de kernzones de macro-economische trend volgen en dus een daling meemaken rond 2008 en 2009. De entryrates in de kernzones blijven stijgen en het verschil neemt dus toe. Dit komt overeen met het verschil in toename van de concentraties tussen kernzone en niet-kernzone.

Figuur 4.5 Ontwikkeling entryrates kernzones en overige gemeenten

(1) "Het verschil wat betreft oprichtingen van bedrijven tussen de economische kernzones en overig Noord-Nederland is groter geworden"

Hierboven staat de eerste hypothese nog eens geformuleerd. De concentraties zijn sterker toegenomen in de kernzones dan daarbuiten en het verschil wat betreft oprichtingen is dus inderdaad groter geworden vanwege de toegenomen agglomeratievoordelen. De hypothese kan dus worden aangenomen. De procentuele toename van de entryrates over de periode 2000-2010 in de kernzone is 50,3%, terwijl dit voor de niet-kernzone 43,1% is⁷. Een kanttekening hierbij is dat het verschil pas oploopt vanaf 2008. Het Kompas voor het Noorden liep van 2000 tot en met 2006. Hier kan dus sprake zijn van een na-ijleffect.

4.3.2 Verschillen binnen de kernzones

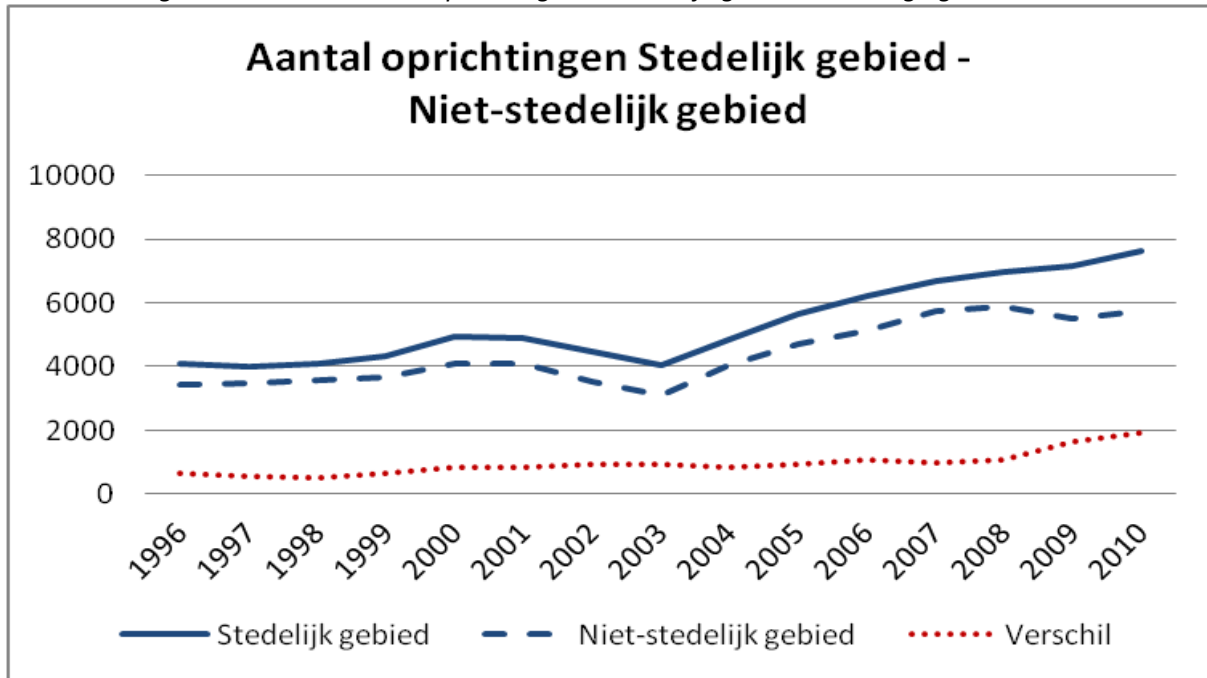
De volgende stap is het onderzoeken van de verschillen binnen de kernzones, naar aanleiding van de tweede hypothese. Ook hier worden eerst de absolute cijfers besproken, voordat naar de entryrates wordt gekeken.

Het verschil in aantal oprichtingen tussen stedelijk gebied en niet-stedelijk gebied loopt op. Dit verschil is, omdat het stedelijk gebied kleiner is dan de kernzones, minder scherp dan tussen kernzone en niet-kernzone. Ook hier is te zien dat het oplopende verschil veroorzaakt wordt doordat het aantal oprichtingen in de stedelijke gebieden blijft stijgen terwijl er in de omliggende gemeenten een lichte daling is.

Uit tabel 4.2 blijkt dat de bevolkingsdichtheid in het stedelijk gebied sterker is toegenomen dan in de kernzones. De vestigingsdichtheid is juist sterker toegenomen in de kernzones als geheel dan in het stedelijk gebied. Uit de theorie is bekend dat oprichtingen met name beïnvloed worden door de lokale vraag, het aanbod aan ondernemers en institutionele factoren. Deze eerste twee factoren zijn sterker afhankelijk van de bevolkingsdichtheid dan van de vestigingsdichtheid. Er kan dus verwacht worden dat de entryrates sterker toenemen in het stedelijk gebied dan in de kernzones.

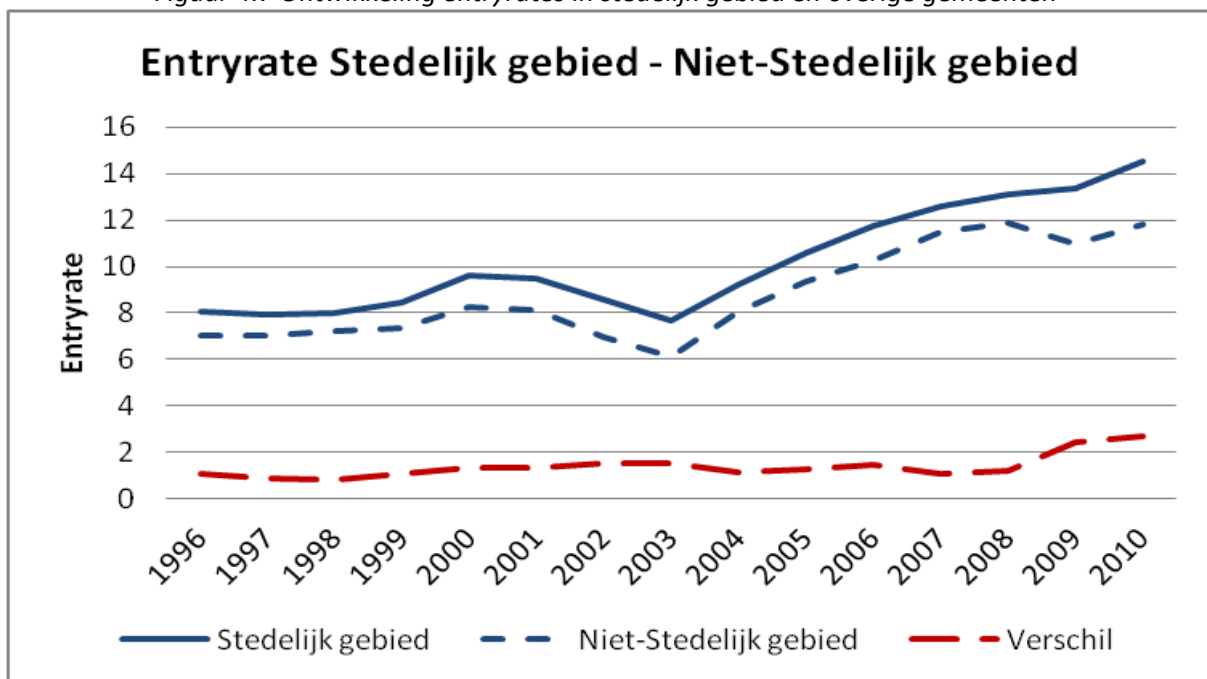
⁷ Zie Bijlage III voor een overzicht van de gemiddelde jaarlijkse toename in entryrates voor alle gemeenten in percentages

Figuur 4.6 Totaal aantal oprichtingen in stedelijk gebied en overige gemeenten

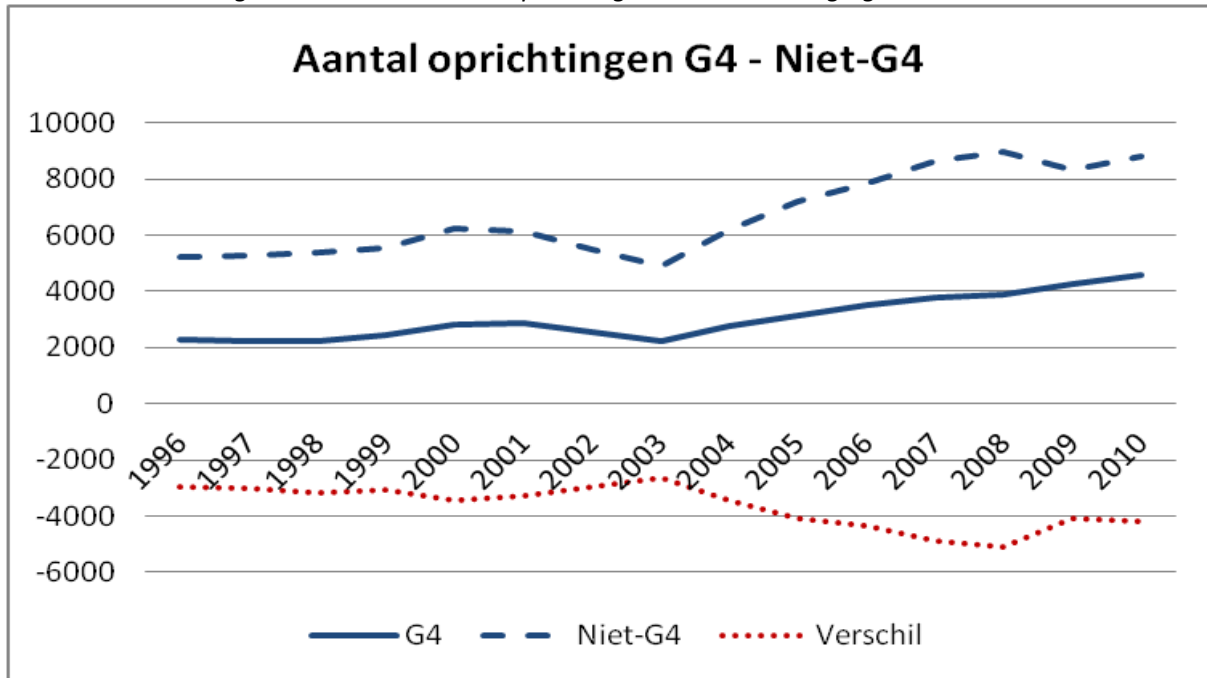

Uit figuur 4.7 blijkt dat de entryrates in het stedelijk gebied vrijwel gelijk zijn aan de entryrates in de kernzones. Het verschil met het niet-stedelijk gebied verloopt dan logischerwijs ook vrijwel hetzelfde. Dit houdt in dat wat betreft oprichtingen het onderscheid tussen kernzones en stedelijk gebied niet uit maakt. Vandaar dat er nog een ander onderscheid gemaakt wordt, namelijk tussen de G4 en het omringende gebied. Uit tabel 4.2 blijkt dat in de G4 de bevolkingsdichtheid en het aantal vestigingen het sterkst zijn gegroeid.

Figuur 4.7 Ontwikkeling entryrates in stedelijk gebied en overige gemeenten

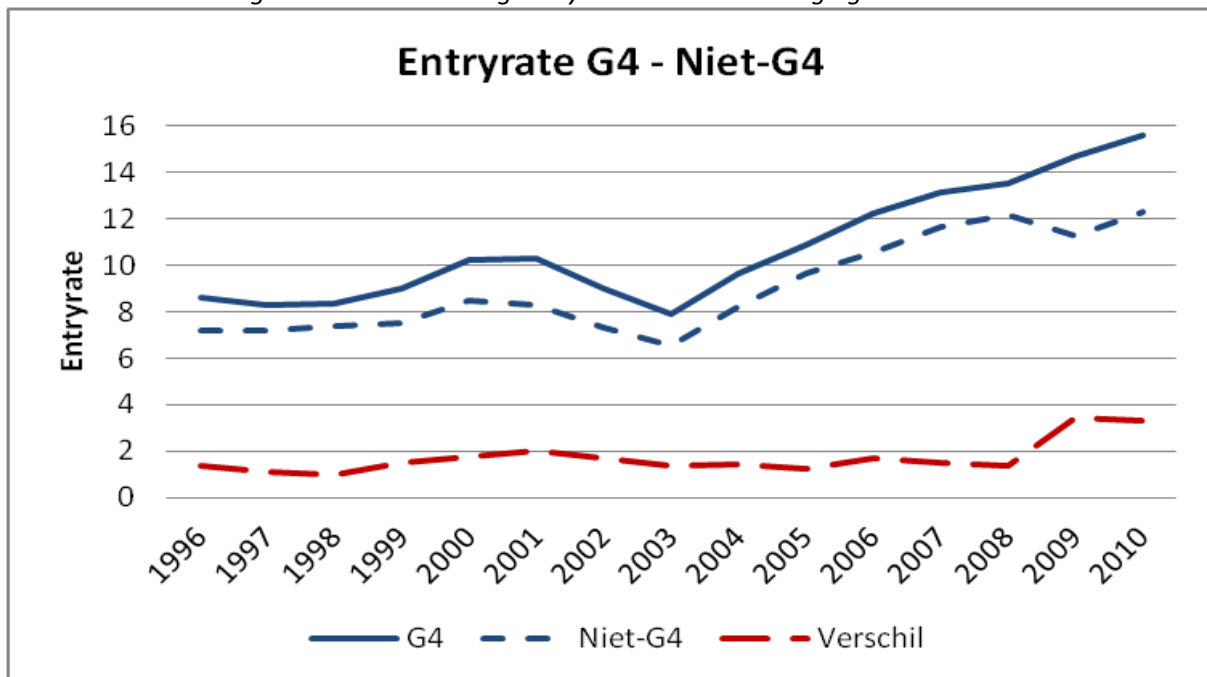

Figuur 4.8 Totaal aantal oprichtingen in G4 en overige gemeenten

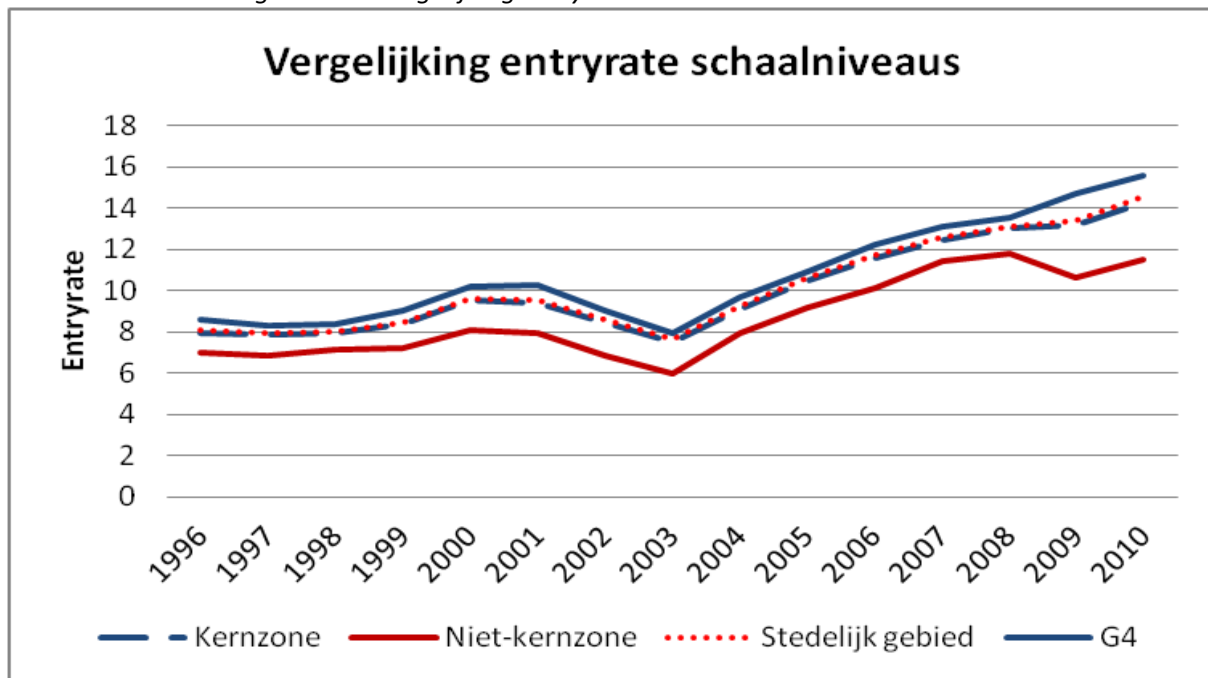
Wat betreft absolute cijfers is het niet vreemd dat in de gemeenten buiten de G4 meer bedrijven zijn opgericht dan in de G4. De G4 bestaat uit slechts 6,9 procent van het totale oppervlakte van Noord-Nederland, waarin een kwart van de mensen woont. Als echter gekeken wordt naar de entryrates, blijkt dat het verschil in oprichtingen in de G4 het meest is toegenomen. Het verschil tussen G4 en niet-G4 loopt op tot 3,3. Het verschil tussen de kernzones en het omringende gebied wordt dus met name veroorzaakt door de G4. Als deze vier steden afzonderlijk worden bekeken, blijkt het verschil het grootst met Groningen. In het jaar 2010 is het verschil tussen Groningen en alle niet-G4 gemeenten zelfs 4,5.

Figuur 4.9 Ontwikkeling entryrates in G4 en overige gemeenten

In figuur 4.10 wordt het bovenstaande duidelijk geïllustreerd. De entryrates van de G4 liggen hoger dan in de kernzones en het stedelijk gebied. In deze figuur is ook duidelijk te zien dat het verschil sterker toeneemt in de G4 vanaf 2008.

Figuur 4.10 Vergelijking entryrates verschillende schaalniveaus

(2) "Het aantal oprichtingen heeft zich binnen de kernzones sterker ontwikkeld in de daarin gelegen steden dan in de overige gebieden"

De tweede hypothese kan op basis van bovenstaande gegevens aangenomen worden. Ook hierbij moet een belangrijke kanttekening gemaakt worden. De uitspraak geldt zeker niet voor alle stedelijke gebieden. Er kan geconcludeerd worden dat het aantal oprichtingen met name is toegenomen in de G4. De toename in Leeuwarden is daarbij het meest opvallend. Over de periode 2000-2010 zijn de entryrates met 86,8% toegenomen.

4.3.3 Kernzones afzonderlijk

Het blijkt dat de toename in oprichtingen in de kernzones gelijk is aan de toename in de stedelijke gebieden. De toename in de G4 is wel groter. Dit betekent dat er stedelijke gemeenten in de kernzones liggen, waarin de entryrates relatief laag zijn. Vandaar dat het interessant is om de kernzones afzonderlijk te bekijken.⁸

Als de kernzones onderling worden vergeleken valt op dat de entryrates in het Eemsmondgebied ver onder de rest liggen. Tussen de overige kernzones zijn de verschillen niet erg groot. De regio Groningen-Assen-Veendam heeft over de gehele periode de hoogste entryrates, gevolgd door de Westergozone. Tevens is de invloed van de macro-economische ontwikkeling terug te zien in de kernzones.

In de Westergozone is te zien dat Leeuwarden, één van de G4, over de gehele periode de hoogste entryrates heeft, samen met Harlingen. Verder is te zien dat de enige rurale gemeente in deze kernzone de laagste entryrates heeft over vrijwel de gehele periode. De entryrates in het Eemsmondgebied liggen beduidend lager dan in de overige kernzones. Appingedam, Delfzijl en Eemsmond hebben van 1996 tot en met 2006 een gemiddelde entryrate van rond de 7. Daarna volgt

⁸ Zie Bijlage I voor de entryrates van de afzonderlijke kernzones

nog een lichte stijging richting een gemiddelde van 10. Deze ontwikkeling is daarmee vergelijkbaar met de categorie niet-kernzone.

De A7-zone bevat geen steden uit de G4. De grootste rurale gemeente, Opsterland, heeft de laagste entryrates over de gehele periode, hoewel er een opvallende stijging in deze gemeente is vanaf 2008. De grootste stedelijke gemeenten, Sneek en Heerenveen, laten over de gehele periode de hoogste waarden zien.

De Regio Groningen-Assen-Veendam bevat maar liefst acht gemeenten. Opvallend in deze kernzone is dat de stedelijke gemeenten Hoogezand-Sappemeer en Veendam, samen met de rurale gemeente Tynaarlo, de laagste entryrates hebben. Groningen heeft over de gehele periode de hoogste, gevolgd door Haren. Het lijkt dus dat nabijheid tot het centrum, Groningen, in dit geval belangrijker is dan stedelijkheid. Leek heeft bijvoorbeeld ook hogere entryrates dan Hoogezand-Sappemeer en Veendam. Assen, onderdeel van de G4, heeft binnen deze kernzone gemiddelde waarden.

Ook de Stedenband bevat één van de steden van de G4, namelijk Emmen. De verschillen tussen de gemeenten zijn klein. Er steekt één gemeente bovenuit en dat is niet Emmen, maar Meppel. Het valt verder op dat de rurale gemeente de Wolden en Coevorden, dat voor het grootste deel uit platteland bestaat, niet slechter presteren dan de rest.

Uit de analyse van de afzonderlijke kernzones zijn een aantal zaken op te merken. Ten eerste heeft het Eemsmondgebied entryrates die gelijk zijn aan de rest van Noord-Nederland. Dit kan (deels) verklaren waarom het verschil in oprichtingen in het stedelijk gebied niet sterker is toegenomen dan in de kernzones. Daarnaast is het in de Regio Groningen-Assen-Veendam zo dat gemeenten nabij Groningen hogere entryrates hebben dan stedelijke gemeenten die op grotere afstand gelegen zijn. Nabijheid tot stedelijk gebied, of misschien beter gezegd tot de G4, kan dus ook een rol spelen. Als laatste dient opgemerkt te worden dat in de Stedenband de stedelijke gemeenten zo groot zijn (qua oppervlak, en dus voor een groot deel uit platteland bestaan) dat de verschillen tussen stedelijk en niet-stedelijk niet zo scherp naar voren komen.

4.4 Opheffingen

De hypothesen voor de oprichtingen zijn, enkele kanttekeningen daargelaten, aangenomen. De volgende stap is om te onderzoeken of de verwachtingen over de opheffingen uitkomen. Uit de theorie blijkt dat het aantal opheffingen van veel factoren afhankelijk is. Deze paragraaf heeft dezelfde structuur als paragraaf 4.3: eerst wordt onderzocht of het verschil tussen kernzone en niet-kernzone is toegenomen. Vervolgens wordt ingezoomd op de kernzones om te zien of daarbinnen verschillen bestaan.

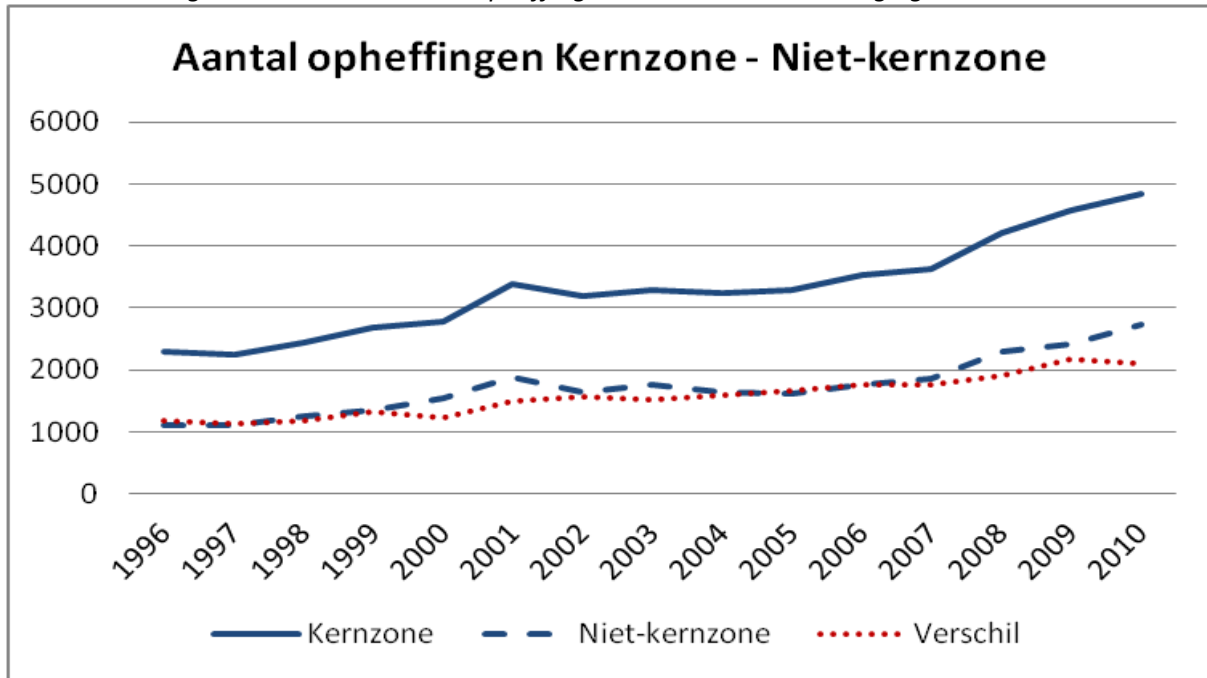
4.4.1 Verschil tussen kernzone en niet-kernzone

In figuur 4.11 is de invloed van de macro-economische ontwikkelingen minder sterk terug te zien dan bij het aantal oprichtingen. De economische recessie rond 2003 is helemaal niet terug te zien. De economische crisis die ontstond in 2008 kan een verklaring zijn voor de lichte stijging in het aantal opheffingen vanaf dat jaar. Het verschil in absolute aantallen stijgt over de gehele periode met ongeveer 1000 opheffingen.

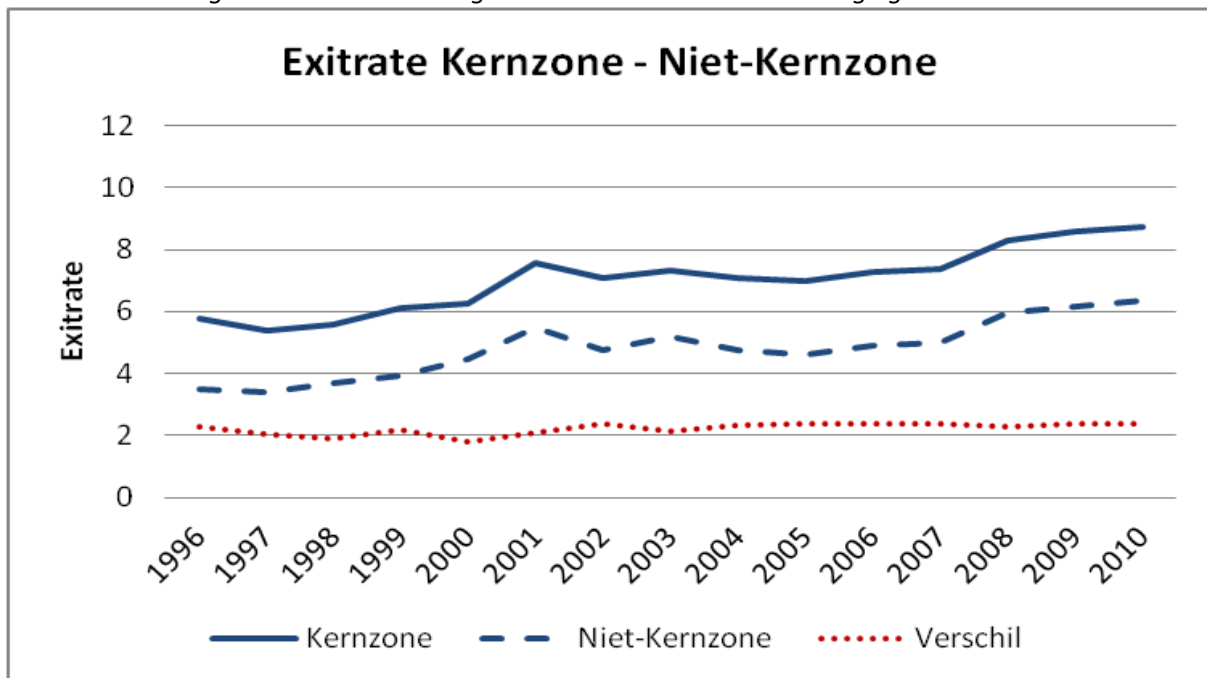
Dat verschil is in absolute aantallen vergeleken met het aantal opheffingen vrij groot. Het is daarom van belang om de exitrates te analyseren. Daaruit blijkt dat het verschil over de gehele periode vrijwel gelijk blijft. De toename in het absolute verschil wordt dus veroorzaakt doordat in de kernzones het aantal vestigingen sterker is toegenomen⁹. Voor dit onderzoek is de ontwikkeling van het verschil in exitrates echter belangrijker. De exitrates in de kernzones nemen over de gehele periode wel licht toe, maar hetzelfde geldt voor de omringende gemeenten. Het verschil blijft daardoor rond de 2.

⁹ Zie tabel 4.2

Figuur 4.11 Totaal aantal opheffingen in kernzones en overige gemeenten

Figuur 4.12 Ontwikkeling exitrates in kernzones en overige gemeenten

(3) "Het verschil wat betreft opheffingen van bedrijven tussen de economische kernzones en overig Noord-Nederland is groter geworden"

De derde hypothese kan op basis van bovenstaande gegevens worden verworpen. Een mogelijke verklaring is lastig te vinden. De concentraties zijn in de kernzones sterker toegenomen dan daarbuiten, wat volgens de theorie leidt tot een toename in bedrijvendynamiek. Tevens is het verschil in oprichtingen toegenomen. Uit de literatuur blijkt dat oprichtingen en opheffingen positief gerelateerd zijn.

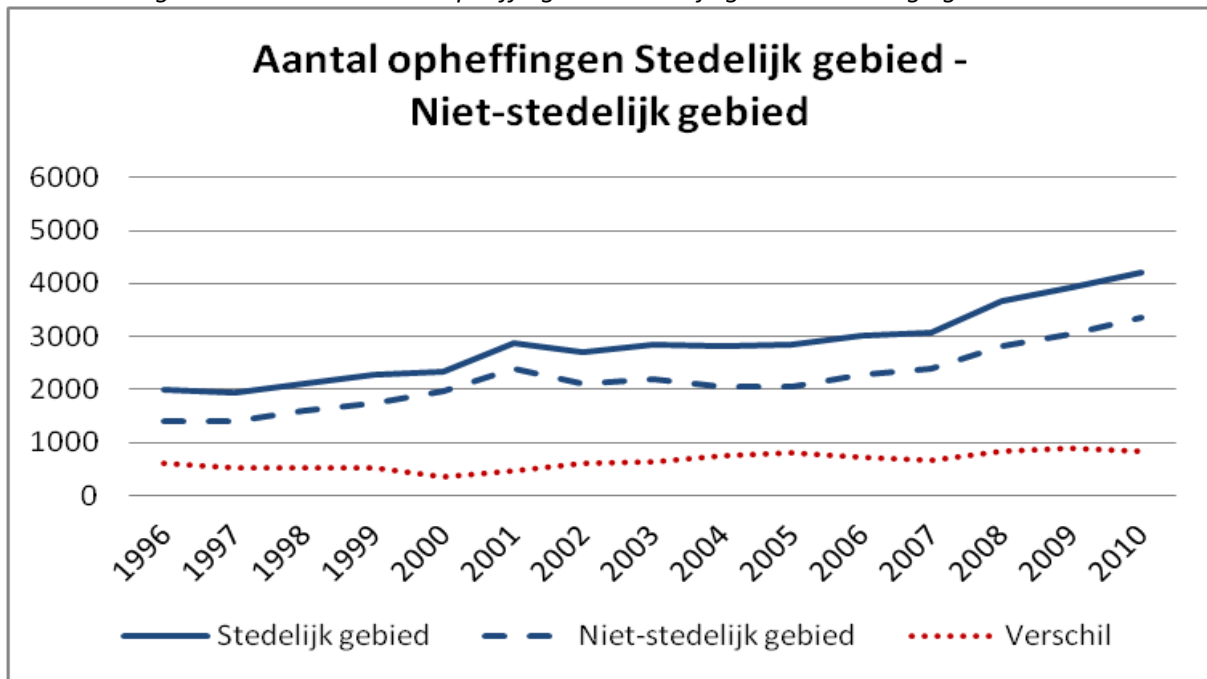
Het kan zijn dat de toename in het verschil nog gaat volgen. De toename in het verschil van oprichtingen vindt pas plaats vanaf 2008. Het is goed mogelijk dat dit een vertraagd effect heeft op

de opheffingen en het verschil dus pas merkbaar wordt na 2010. Op basis van de aanwezige gegevens kan echter geconcludeerd worden dat het instellen van kernzones niet heeft geleid tot een toename in het verschil in opheffingen tussen kernzone en niet-kernzone. Ook kan geconcludeerd worden dat de toename in oprichtingen niet direct heeft geleid tot een toename in opheffingen.

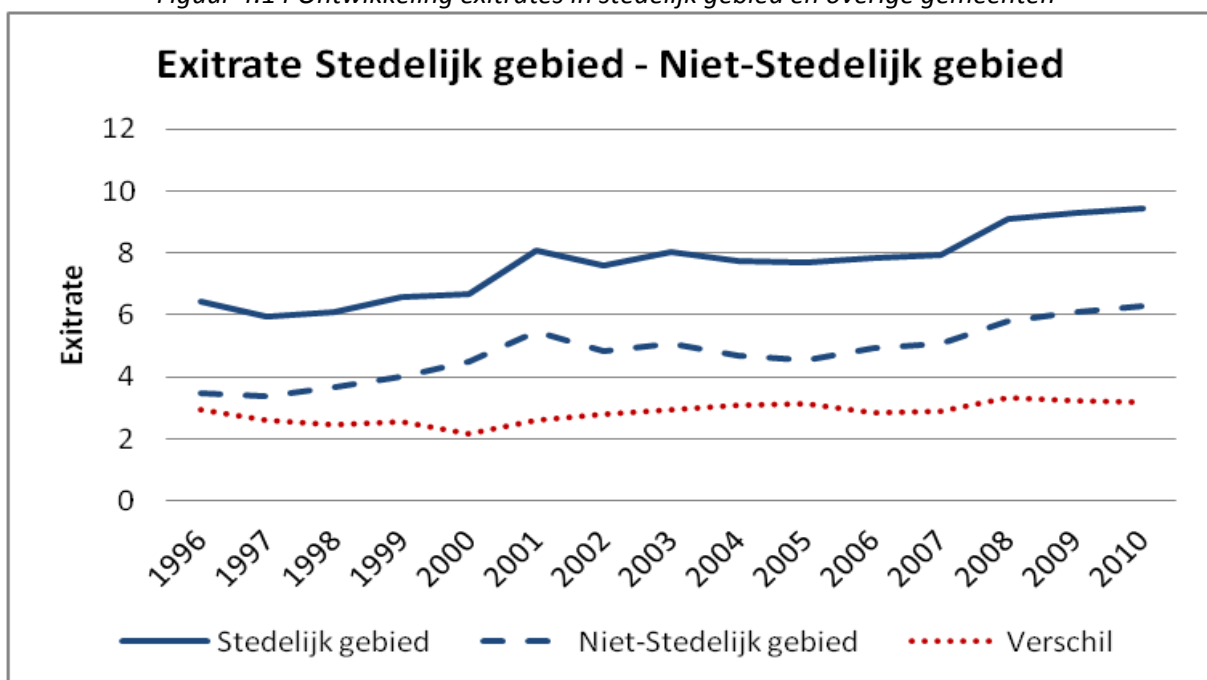
4.4.2 Verschillen binnen de kernzones

Het feit dat het verschil tussen kernzone en niet-kernzone niet is toegenomen, hoeft niet per se te betekenen dat binnen de kernzones het verschil ook niet is toegenomen in het stedelijk gebied. Echter, figuur 4.13 laat zien dat zelfs in absolute aantallen het verschil nauwelijks toeneemt. Het patroon is verder vrijwel identiek aan dat van de kernzones.

Figuur 4.13 Totaal aantal opheffingen in stedelijk gebied en overige gemeenten

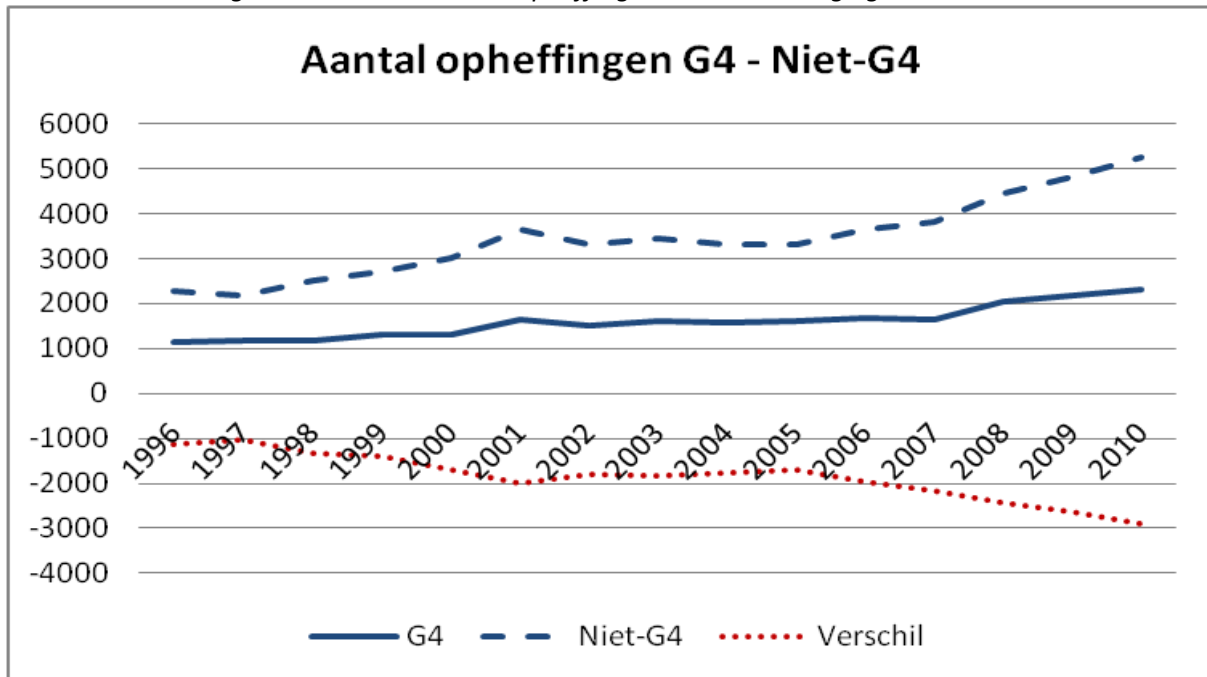

Figuur 4.14 Ontwikkeling exitrates in stedelijk gebied en overige gemeenten

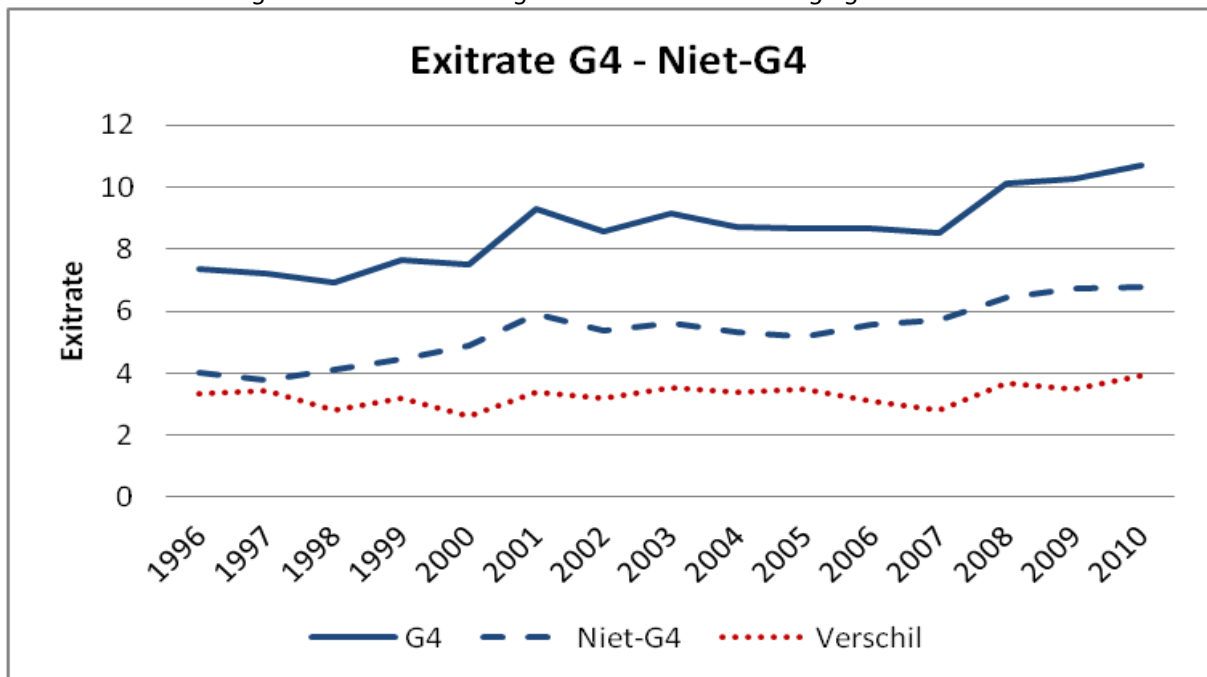
Het verschil in exitrates ontwikkelt zich tevens vrij stabiel. Wat echter opvalt is dat het verschil wat hoger ligt ten opzichte van het verschil tussen kernzone en niet-kernzone. Het verschil tussen kernzone en niet-kernzone is gemiddeld 2,2, terwijl het verschil tussen stedelijk gebied en niet-stedelijk gebied gemiddeld 2,9 is. Wellicht dat het verschil dus niet toeneemt over tijd, maar wel in de mate van stedelijkheid. Het is daarom van belang naar het onderscheid tussen G4 en niet-G4 te kijken.

Figuur 4.15 Totaal aantal opheffingen in G4 en overige gemeenten

Voor wat betreft de absolute aantallen zijn er weinig opvallende resultaten te zien. Het aantal opheffingen in de G4 ontwikkelt zich erg stabiel. Buiten de G4 neemt het aantal echter flink toe.

Figuur 4.16 Ontwikkeling exitrates in G4 en overige gemeenten

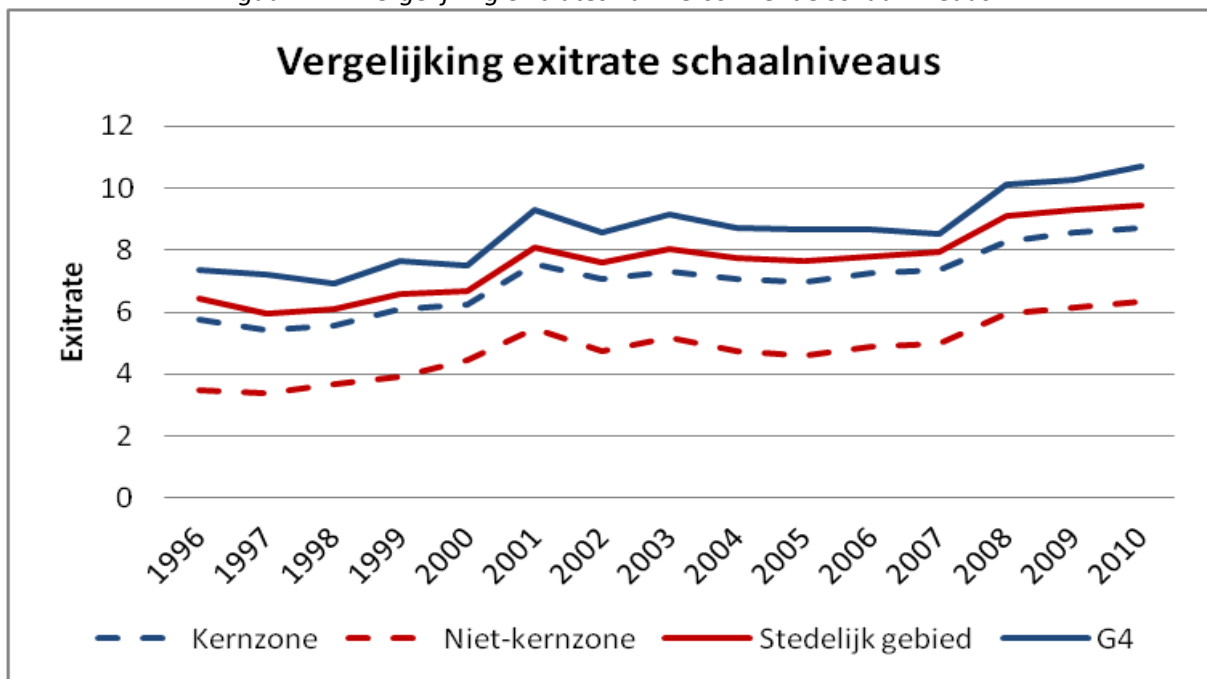
De exitrates in de G4 stijgen in tegenstelling tot de absolute aantallen vrij sterk. Toch blijft het verschil ook hier redelijk stabiel. Er is dus geen toename in het verschil over tijd. De toename in het verschil gerelateerd aan de mate van stedelijkheid lijkt wel te gelden. Het verschil tussen G4 en niet-G4 is gemiddeld 3,3 (kernzone – niet-kernzone: 2,2; stedelijk gebied – niet-stedelijk gebied: 2,9).

(4) *“Het aantal opheffingen heeft zich binnen de kernzones sterker ontwikkeld in de daarin gelegen steden dan in de overige gebieden”*

De vierde hypothese kan op basis van bovenstaande informatie verworpen worden. De opheffingen hebben zich niet sterker ontwikkeld binnen de steden of de G4. Wel kan er geconcludeerd worden dat de exitrates gerelateerd zijn aan een mate van stedelijkheid. Hoe hoger de mate van stedelijkheid, hoe scherper het contrast met het omliggende gebied. Er is dus geen verschil in toename over tijd gevonden maar wel in de ruimtelijke zin.

De procentuele toename van de exitrates over de periode 2000-2010 loopt op van de kernzone naar de G4¹⁰. De procentuele toename van het verschil wordt per schaalniveau ook steeds groter. Dit onderschrijft dus het feit dat het verschil in exitrates wel zijn toegenomen in de ruimtelijke zin.

Figuur 4.17 Vergelijking exitrates van verschillende schaalniveaus

4.4.3 Kernzones afzonderlijk

Het blijkt dat er in de exitrates een sterk ruimtelijk verschil is. Het is daarom interessant om de kernzones onderling en afzonderlijk te bestuderen¹¹. Als de kernzones onderling worden vergeleken blijkt dat de Regio Groningen-Assen-Veendam de hoogste en de A7-zone de laagste exitrates heeft over de gehele periode. De onderlinge verschillen zijn groter dan bij de entryrates. Daarnaast is er geen duidelijk overeenkomstig patroon zoals bij de entryrates.

In de Westergozone steekt Leeuwarden ver boven de rest uit, gevolgd door Harlingen. De exitrates in Menaldumadeel en Franekeradeel zijn over de gehele periode vrijwel gelijk aan elkaar. In de A7-zone liggen de exitrates van de stedelijke gemeenten hoger dan van de rurale gemeenten. Tussen de stedelijke gemeenten en de rurale gemeenten ligt een duidelijk gat. Daarbij heeft Sneek de hoogste

¹⁰ Zie Bijlage IV voor de gemiddelde jaarlijkse toename in exitrates voor alle gemeenten in percentages

¹¹ Zie Bijlage II voor de exitrates van de afzonderlijke kernzones

exitrates. In het Eemsmondgebied liggen, evenals bij de entryrates, de exitrates van Eemsmond het laagst. De exitrates van de gemeentes in het Eemsmondgebied liggen echter niet, zoals bij de entryrates, lager dan in de andere kernzones. De exitrates in de Regio Groningen-Assen-Veendam liggen zoals reeds aangegeven hoger dan in de andere kernzones. Dit blijkt vooral veroorzaakt te worden door Winschoten, Veendam, Groningen, Hogeveen-Sappemeer en Assen. Dit zijn alle stedelijke gemeenten in deze kernzone. Ook in de Stedenband zijn de exitrates hoger in de stedelijke gemeenten. De Wolden heeft duidelijk de laagste exitrates. Coevorden, een stedelijke gemeente die voor een groot deel uit platteland bestaat, heeft daarnaast de laagste exitrates van de stedelijke gemeenten.

Uit de analyse van de kernzones onderling en afzonderlijk komt de bevestiging dat de exitrates gerelateerd zijn aan een mate van stedelijkheid. In alle kernzones liggen de exitrates het hoogst in de stedelijke gemeenten. In de Regio Groningen-Assen-Veendam blijkt nabijheid tot Groningen, in tegenstelling tot bij de entryrates, geen rol te spelen maar blijkt stedelijkheid belangrijker te zijn.

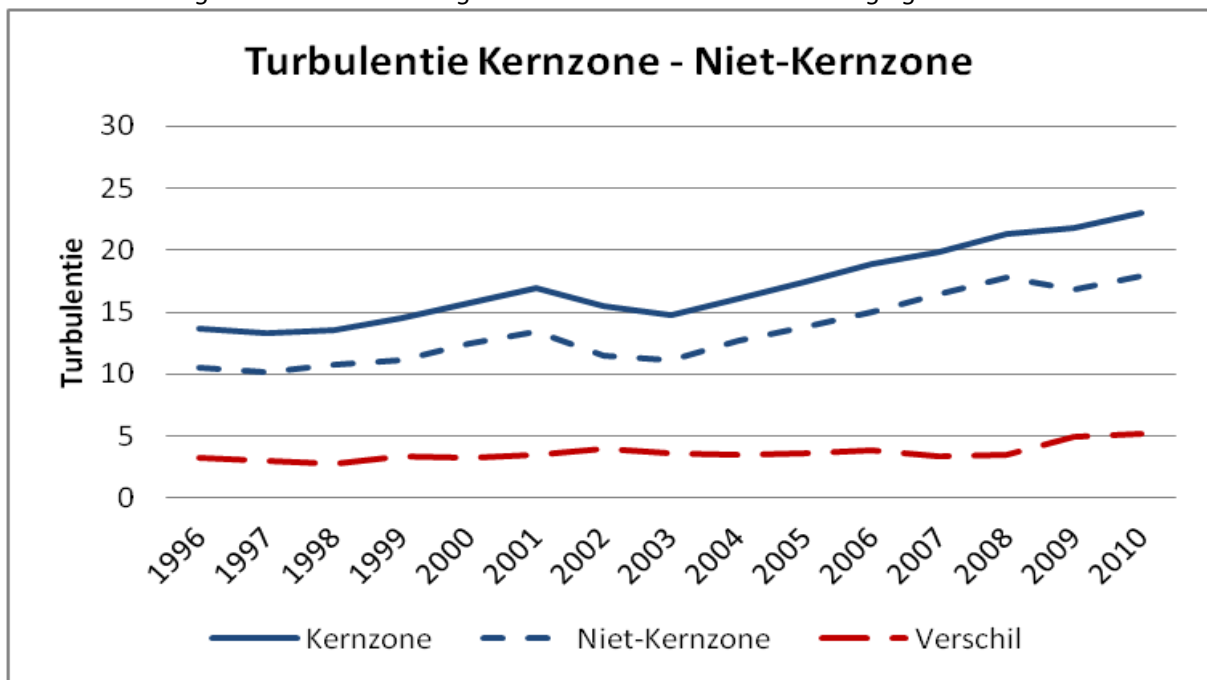
4.5 Turbulentie

In deze paragraaf wordt het netto-effect van oprichtingen en opheffingen besproken. Hierbij kan alleen worden gekeken naar de relatieve cijfers. Turbulentie is het gezamenlijk effect van oprichtingen en opheffingen. Het verschil in oprichtingen is zowel over tijd als in de ruimte toegenomen, het verschil in opheffingen alleen in de ruimte. De verwachting is dan ook dat het verschil in turbulentie over tijd gering is, maar dat het verschil in de ruimte wel duidelijk waarneembaar is.

4.5.1 Verschil tussen kernzone en niet-kernzone

Het verschil in turbulentie tussen kernzone en niet-kernzone is licht toegenomen. Er zijn geen opvallende zaken op te merken in figuur 4.18. De verklaring en verwachting zoals aangegeven in de inleiding op deze paragraaf blijken te kloppen.

Figuur 4.18 Ontwikkeling turbulentie in kernzones en overige gemeenten

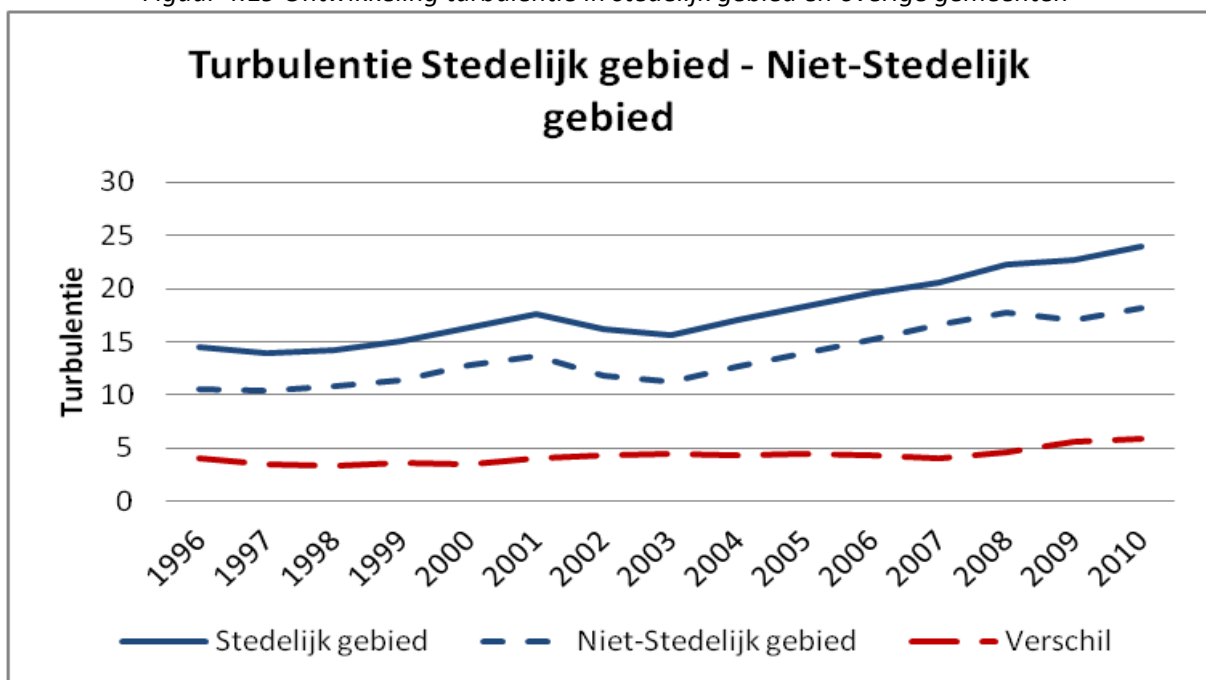
(5) *“Het verschil in turbulentie tussen de economische kernzones en overig Noord-Nederland is groter geworden”*

Er kan geconcludeerd worden dat het verschil inderdaad groter is geworden. In figuur 4.18 komt die conclusie niet heel sterk naar voren. Het verschil is echter opgelopen van 3,2 in 2000 naar 5,1 in 2010. Dat is een procentuele toename over de gehele periode van 58,6%. Het instellen van economische kernzones heeft dus inderdaad geleid tot een toename van het verschil in bedrijvendynamiek tussen kernzone en niet-kernzone. Daarbij is dus bekend dat de oprichtingen wel zijn toegenomen en de opheffingen nauwelijks. Een direct gevolg is dat er meer bedrijven over blijven. Dat hoeft echter niet direct economische groei te betekenen. Het competitie-effect, waarbij opheffingen positief zijn gerelateerd aan oprichtingen, houdt in dat de minst productieve bedrijven verdwijnen. Als er wel meer bedrijven worden opgericht, maar er niet meer verdwijnen, betekent het dat de minst productieve bedrijven ook blijven bestaan.

4.5.2 Verschillen binnen de kernzones

In hoofdstuk 2 wordt aangegeven dat met de theoretische kennis die aanwezig is, moeilijk te voorspellen is waar de turbulentie het meest zal toenemen. Gezien de definitie van turbulentie in dit onderzoek, namelijk ‘entryrate + exitrate’, en de uitkomsten wat betreft oprichtingen en opheffingen is het echter zeer waarschijnlijk dat de turbulentie binnen de kernzones het meest is toegenomen in de daarin gelegen steden.

Figuur 4.19 Ontwikkeling turbulentie in stedelijk gebied en overige gemeenten

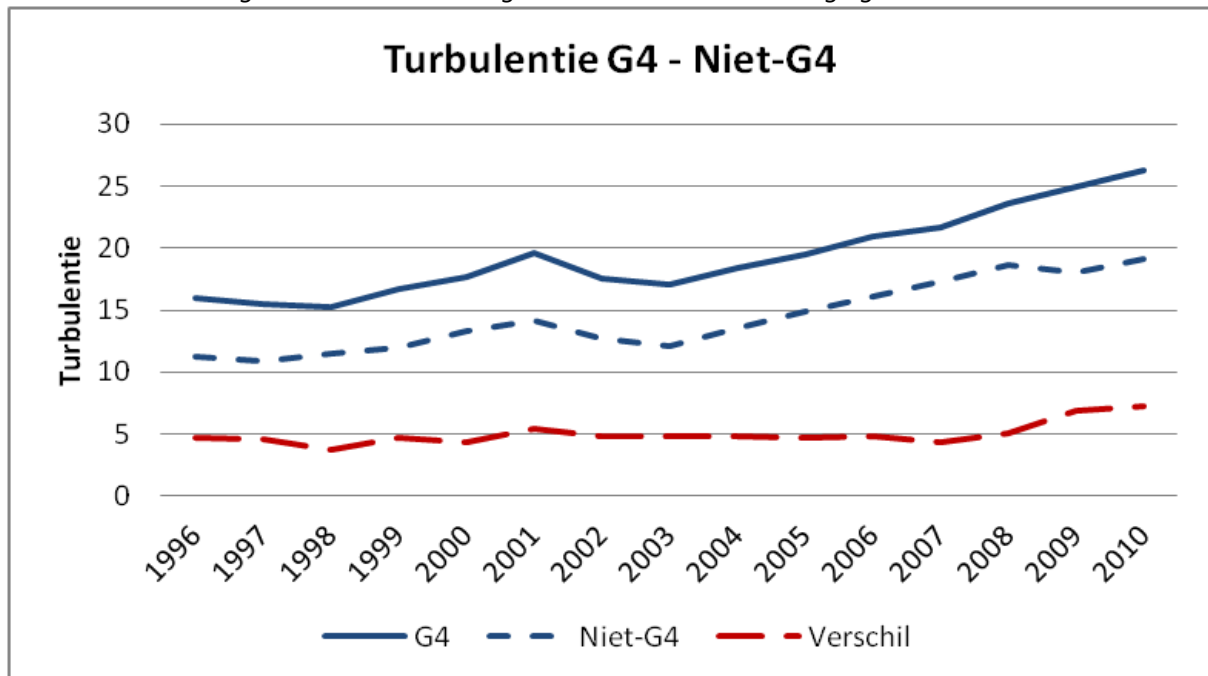

De waarden van de turbulentie in het stedelijk gebied liggen slechts iets hoger dan de waarden in de kernzones. Het verschil ontwikkelt zich dan ook op een vergelijkbare manier. Dit wordt veroorzaakt doordat de entryrates van het stedelijk gebied op een gelijk niveau liggen met de entryrates in de kernzones.

Zoals verwacht op basis van de uitkomsten met betrekking tot de oprichtingen en opheffingen, is de turbulentie in de G4 wel een stuk hoger. Het verschil tussen G4 en niet-G4 neemt daardoor vanaf 2008 wat sterker toe in vergelijking met de andere schaalniveaus.

Omdat turbulentie het gezamenlijke effect van oprichtingen en opheffingen is, zijn er weinig verrassende resultaten te zien. Toch is het belangrijk om dit netto-effect te bekijken. Er kan geconcludeerd worden dat de toename in turbulentie binnen de kernzones niet veel groter is in de steden, maar wel in de G4.

Figuur 4.20 Ontwikkeling turbulentie in G4 en overige gemeenten

4.6 Correlaties

Alle hypothesen zijn inmiddels geverifieerd. Om de uitkomsten en conclusies uit de voorgaande paragrafen te ondersteunen kan worden gekeken naar correlaties tussen de verschillende variabelen. Aan het begin van dit hoofdstuk wordt aangegeven in hoeverre de concentraties binnen de kernzones zijn toegenomen. Vervolgens blijkt dat de toename in concentraties inderdaad leidt tot een toename in het verschil in oprichtingen tussen kernzone en niet-kernzone. Voor het verschil in opheffingen blijkt dit niet het geval te zijn.

Tabel 4.3 Correlaties entry- en exitrates

	Bevol- kings- aantal	Bevol- kings- dichtheid ¹²	Vestigings aantal	Vestigings dichtheid	BBP Noord- Nederland ¹³	Entryrate Noord- Nederland	Exitrate Noord- Nederland
Entryrates Noord- Nederland	0,67	0,77	0,92	0,93	0,86	1	0,78
Exitrates Noord- Nederland	0,86	0,87	0,89	0,83	0,89	0,78	1

¹² Evenals in tabel 4.2 is de bevolkingsdichtheid vanaf 1998 gebruikt, om dezelfde reden.

¹³ Cijfers zijn bekend tot aan 2008. De correlatie met de entry- en exitrates geldt dan ook voor de periode 1996-2008.

Allereerst moet opgemerkt worden dat de entryrates zijn gebaseerd op de beroepsbevolking. Dit houdt in dat er enige overlap zit tussen de entryrates en het bevolkingsaantal en de bevolkingsdichtheid. Daarmee moet rekening worden gehouden bij het bekijken van deze cijfers. De exitrates zijn juist gerelateerd aan het aantal vestigingen dus ook hier moet rekening mee gehouden worden.

Er blijkt weinig verschil te zijn tussen de correlaties van de entryrates en de exitrates met de verschillende variabelen. De exitrates zijn zelfs sterker gecorreleerd met het bevolkingsaantal en de bevolkingsdichtheid dan de entryrates. De verklaring voor het feit dat het verschil in opheffingen tussen kernzone en niet-kernzone niet groter wordt, ligt dus niet aan het feit dat de exitrates niet reageren op de toegenomen dichtheden.

De correlatie tussen entry- en exitrate is 0,78. Deze vrij sterke correlatie wijst erop dat er een competitie-effect en/of een Marshall-effect bestaat. Er bestaat een positieve relatie tussen het aantal oprichtingen en het aantal opheffingen. In paragraaf 4.4 wordt de suggestie gedaan dat het verschil in opheffingen tussen kernzone en niet-kernzone wellicht pas gaat groeien na 2010 als een vertraagde reactie op de toename in het verschil in oprichtingen. Daarom moet wellicht gekeken worden naar de correlatie tussen de oprichtingen en de opheffingen van een jaar later. Dit levert een correlatie op van 0,83. Dat is dus sterker dan 0,78. De correlatie tussen de oprichtingen en de opheffingen van twee jaar later is zelfs 0,86. De correlatie met opheffingen van drie jaar later is vervolgens weer lager. Deze uitkomsten suggereren dat er sprake is van een zogenaamd 'lag effect'. Een toename in het aantal oprichtingen wordt na twee jaar gevolgd door een toename in het aantal opheffingen. Dit zou betekenen dat het verschil in opheffingen tussen kernzone en niet-kernzone vanaf 2010 gaat stijgen.

De entry- en exitrates zijn overigens sterk gerelateerd aan het bbp van Noord-Nederland. In het verloop van de oprichtingen is dat al duidelijk terug te zien, maar voor opheffingen blijkt dit dus ook het geval te zijn.

Hoofdstuk 5 Conclusie & discussie

5.1 Conclusies

Welke invloed heeft het aanwijzen van economische kernzones in Noord-Nederland op de bedrijvendynamiek in deze gebieden?

In deze masterthesis is geprobeerd te onderzoeken of het instellen van economische kernzones door het Kompas voor het Noorden invloed heeft gehad op de bedrijvendynamiek. Uit de analyse blijkt dat de bevolkingsdichtheid en de vestigingsdichtheid het meest zijn toegenomen in de kernzones. Dat betekent dat de lokale vraag en de spillover-effecten hier het meest zijn toegenomen. Het verschil in oprichtingen tussen de kernzones en het omringende gebied is daardoor ook toegenomen. Het verschil in opheffingen neemt niet toe, maar hierbij bestaat waarschijnlijk een vertraagd effect. De toename in opheffingen volgt twee jaar na de toename in oprichtingen. Dit betekent dat het verschil in opheffingen tussen de kernzones en het omringende gebied zal toenemen vanaf 2010. Er kan dus geconcludeerd worden dat het verschil in bedrijvendynamiek tussen de kernzones en het omringende gebied toe is genomen en waarschijnlijk nog verder zal toenemen. Hierbij moet worden opgemerkt dat het toenemen van dit verschil plaatsvindt vanaf 2008, twee jaar na het einde van het Kompas voor het Noorden. Er kan dus sprake zijn van een na-ijleffect. Op basis van het hier uitgevoerde onderzoek kan niet hard worden gemaakt dat dit daadwerkelijk door het instellen van de economische kernzones is gebeurd.

Tot op heden is de bedrijvendynamiek toegenomen doordat het verschil in oprichtingen is toegenomen, maar het verschil in opheffingen nauwelijks. Dit lijkt in eerste instantie een positief gevolg, aangezien het leidt tot een toename van het aantal bedrijven. Echter, het houdt ook in dat de minst productieve bedrijven ook overleven. Mocht het inderdaad zo zijn dat het verschil in opheffingen inderdaad gaat toenemen vanaf 2010, dan kan dit dus ook worden gezien als een positief gevolg omdat de meest productieve bedrijven overblijven. Dat zorgt voor economische groei.

Dit onderzoek heeft zich, op basis van de theorie, ook gericht op verschillen binnen de kernzones. De verwachting is dat de concentraties van bevolking en bedrijven het meest zullen toenemen in de stedelijke gebieden en dat daardoor binnen de kernzones het verschil in bedrijvendynamiek het meest zal toenemen in deze stedelijke gebieden. Uit de analyse blijkt dat dit voor de oprichtingen inderdaad het geval is met de kanttekening dat dit zeker niet voor alle stedelijke gebieden geldt, maar met name voor de vier grootste steden in Noord-Nederland. Wat betreft opheffingen blijkt dat niet het geval. Wel kan geconcludeerd worden dat de opheffingen sterk gerelateerd zijn aan de mate van stedelijkheid. Binnen de kernzones is het aantal opheffingen het hoogst binnen de stedelijke gebieden en daarbinnen het hoogst in de vier grootste steden.

Uit de analyse komen verder nog een aantal opmerkelijke zaken naar voren. Ten eerste wordt het bestaan van een competitie- en/of Marshall-effect bevestigd. Er bestaat een positieve relatie tussen het aantal oprichtingen en het aantal opheffingen. Verder blijkt dat zowel het aantal oprichtingen als het aantal opheffingen sterk gerelateerd zijn aan de macro-economische ontwikkeling. Daarnaast lijkt wat betreft oprichtingen ook nabijheid tot de vier grootste steden een rol te spelen. Nabijheid tot Groningen bleek voor sommige gemeenten belangrijker dan de mate van stedelijkheid.

5.2 Discussie

Er zijn een aantal punten van discussie die naar voren komen naar aanleiding van de resultaten in dit onderzoek. Ten eerste zijn de resultaten wat betreft de verschillen tussen kernzones en omringende gebieden in dit onderzoek wellicht minder scherp dan in werkelijkheid. De kernzones betreffen in werkelijkheid niet hele gemeenten. Hetzelfde geldt uiteraard voor de stedelijke gebieden en de vier

grootste steden. Het is echter vrijwel onmogelijk om de betreffende gegevens te verzamelen op een kleiner schaalniveau.

Een ander discussiepunt is de afbakening van de kernzones. De kernzones bestaan uit twee of meerdere steden, waarbij de transportassen tussen deze steden ook tot de kernzone wordt gerekend. Uit de analyse blijkt dat zowel het aantal oprichtingen als het aantal opheffingen binnen de kernzones het hoogst zijn in de stedelijke gebieden. Daarbij neemt het verschil in oprichtingen tussen de grootste vier steden en het omringende gebied ook nog eens toe. Er zou daarom gesteld kunnen worden dat het effectiever is om het beleid van concentreren van bedrijvigheid te richten op het stedelijk gebied of zelfs alleen op de grootste vier steden. Dit hangt uiteraard sterk af van de doelstelling die ten grondslag ligt aan het beleid.

Het laatste discussiepunt is dat in dit onderzoek de ontwikkeling van de structuur niet is onderzocht. Het Kompas voor het Noorden richt zich expliciet op bedrijven uit bepaalde sectoren. De resultaten uit dit onderzoek laten wel zien of het verschil wel of niet is toegenomen, maar niet of ook de bedrijven uit de gewenste sectoren daarin de overhand nemen. Dit is zeker een aanbeveling voor onderzoek in de toekomst.

Referenties

Acs, Z.J., Braunerhjelm, P., Audretsch, D.B. and Carlsson, B. (2009). The knowledge spillover theory of entrepreneurship. *Small Business Economics*, 32; p.15-30.

Arauzo, J.M., Manjón, M., Martín, M. and Segarra, A. (2007). Regional and sector-specific determinants of industry dynamics and the displacement–replacement effects. *Empirica*, 34; p. 89-115.

Armington, C. and Acs, Z.J. (2002). The Determinants of Regional Variation in New Firm Formation. *Regional Studies*, 36 (1); p. 33-45.

Audretsch, D.B. and Fritsch, M. (1999). The Industry Component of Regional New Firm Formation Processes. *Review of Industrial Organization*, 15; p. 239-252.

Baptista, R. and Karaöz, M. (2011). Turbulence in growing and declining industries. *Small Business Economics*, 36; p. 249-270.

Bosma, N., van Stel, A. en Suddle, K. (2006). The Geography of New Firm Formation: Evidence from Independent Start-ups and New Subsidiaries in the Netherlands. EIM Research Report, Zoetermeer.

Bosma, N. en Nieuwenhuijsen, H. (2000). Turbulence and productivity in the Netherlands. EIM Research Report, Zoetermeer.

Gabe, T. (2003). Local Industry Agglomeration and New Business Activity. *Growth and Change*, 34 (1); p. 17-39.

Geroski, P.A. (1989). Entry, Innovation and Productivity Growth. *The Review of Economics and Statistics*, 71 (4); p. 572-578.

Hartog, C., Hessels, J., van Stel, A. en de Jong, J. (2010). *Global Entrepreneurship Monitor The Netherlands 2009*. EIM Research Report, Zoetermeer.

Johnson, P. and Parker, S. (1994). The Interrelationships Between Births and Deaths. *Small Business Economics*, 6; p. 283-290.

Johnson, P. and Parker, S. (1996). Spatial Variations in the Determinants and Effects of Firm Births and Deaths. *Regional Studies*, 30 (7); p. 679-688.

Kirchhoff, B.A., Armington, C., Hasan, I., Newbert, S. (2002). The Influence of R&D Expenditures on New Firm Formation and Economic Growth. BJK Associates, Maplewood.

Klepper, S. (1996). Entry, Exit, Growth, and Innovation over the Product Life Cycle. *The American Economic Review*, 86 (3); p. 562-583.

Kompas voor het Noorden: ruimtelijk-economisch ontwikkelingsprogramma Noord-Nederland 2000 t/m 2006. Samenwerkingsverband Noord-Nederland, Assen; 1999.

Koster, S. (2007). The Entrepreneurial and Replication Function of New Firm Formation. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 98 (5); p. 667–674.

Marshall, L. A. (1920). *Principles of Economics*, 8th edition. Macmillan, London.

Nyström, K. (2005). Determinants of Regional Entry and Exit in Industrial Sectors. *CESIS Electronic Working Paper Series*, 33.

Nyström, K. (2007). Interdependencies in the Dynamics of Firm Entry and Exit. *Journal of Industrial Competition and Trade*, 7; p. 113-130.

Schumpeter, J. A., (1934). *The Theory of Economic Development*. Harvard University Press, Massachusetts.

Schutjens, V. (2002). Firm Closure and Exit Strategies in a Life Course Perspective; from explorative analysis to a research agenda. *Paper presented at the 42th ERSA European Congress 2002, Dortmund, Germany*.

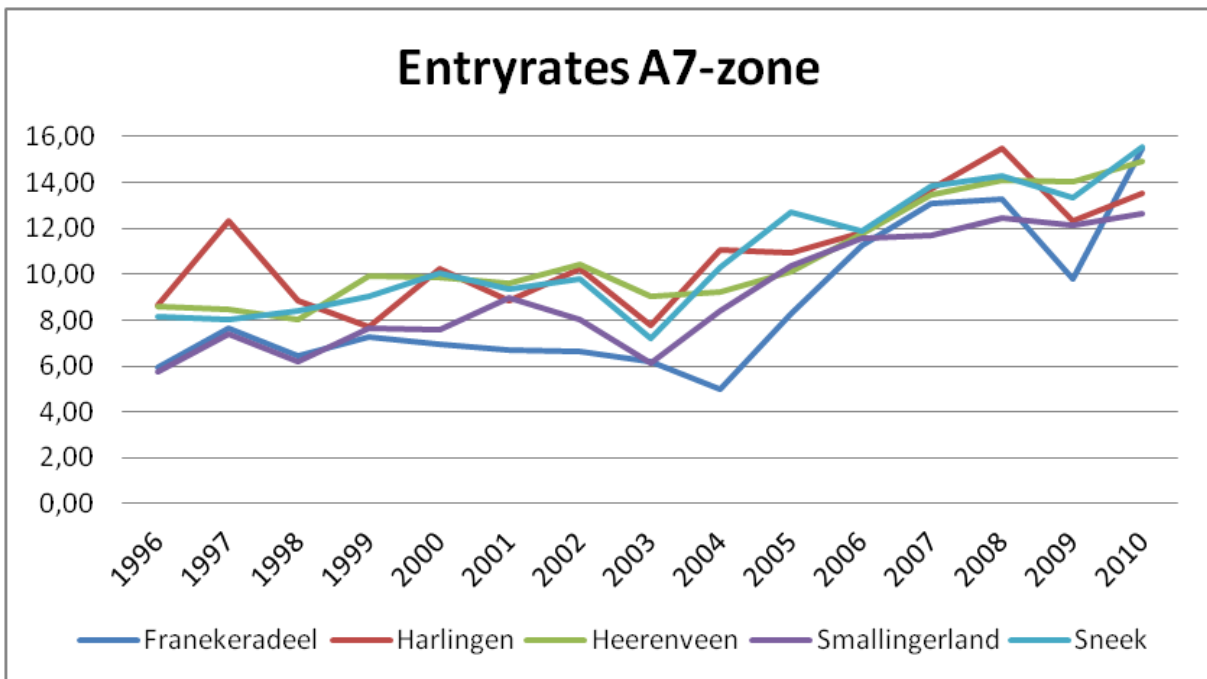
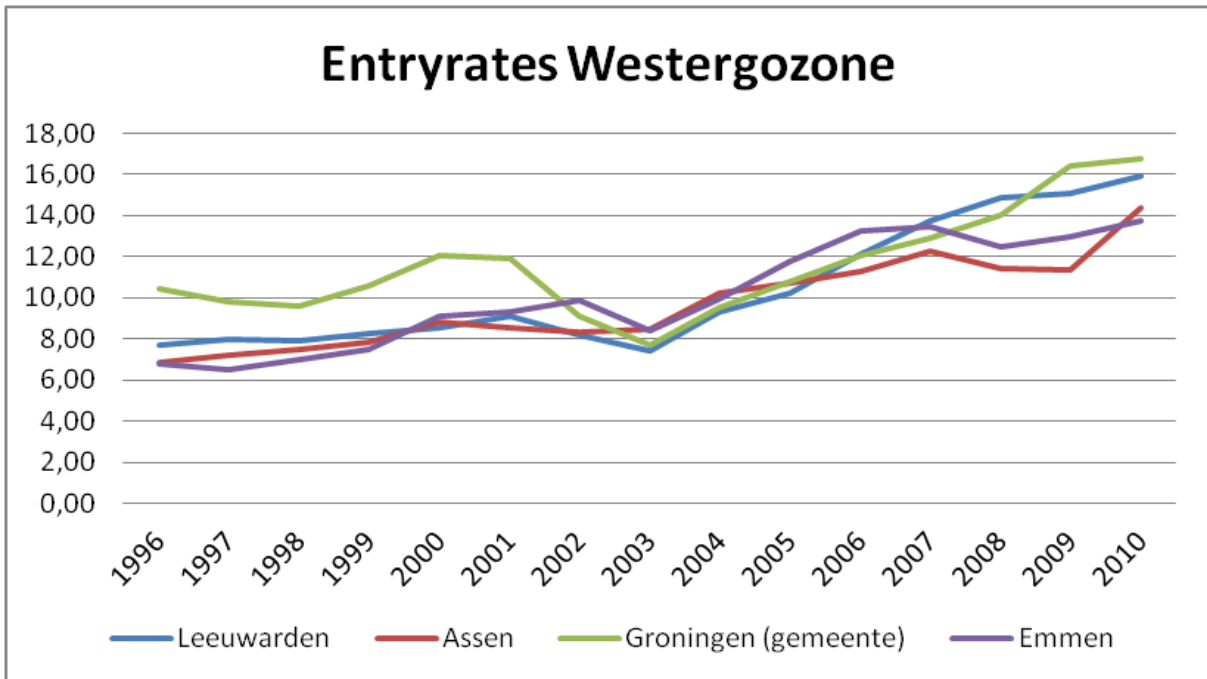
Storey, D.J. (1991). The birth of new firms – Does unemployment matter? A review of the evidence. *Small Business Economics*, 3; p. 161-178.

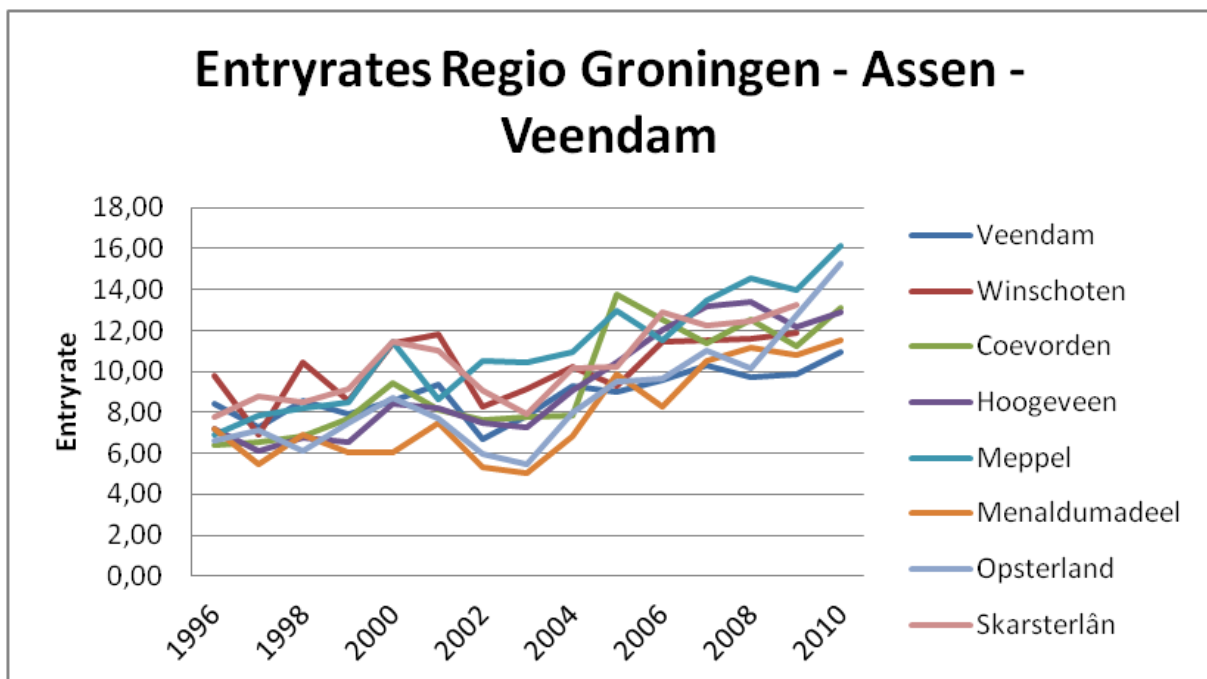
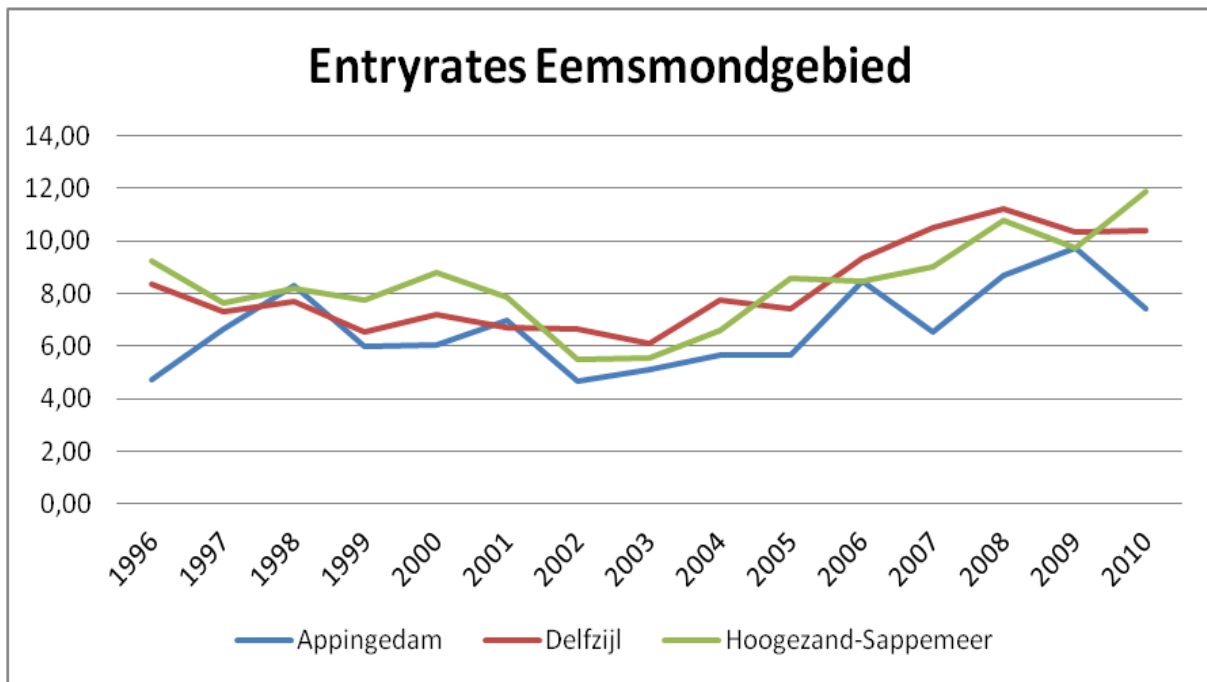
Sutaria, V. and Hicks, D.A. (2004). New firm formation: Dynamics and determinants. *The Annals of Regional Science*, 38; p.241-262.

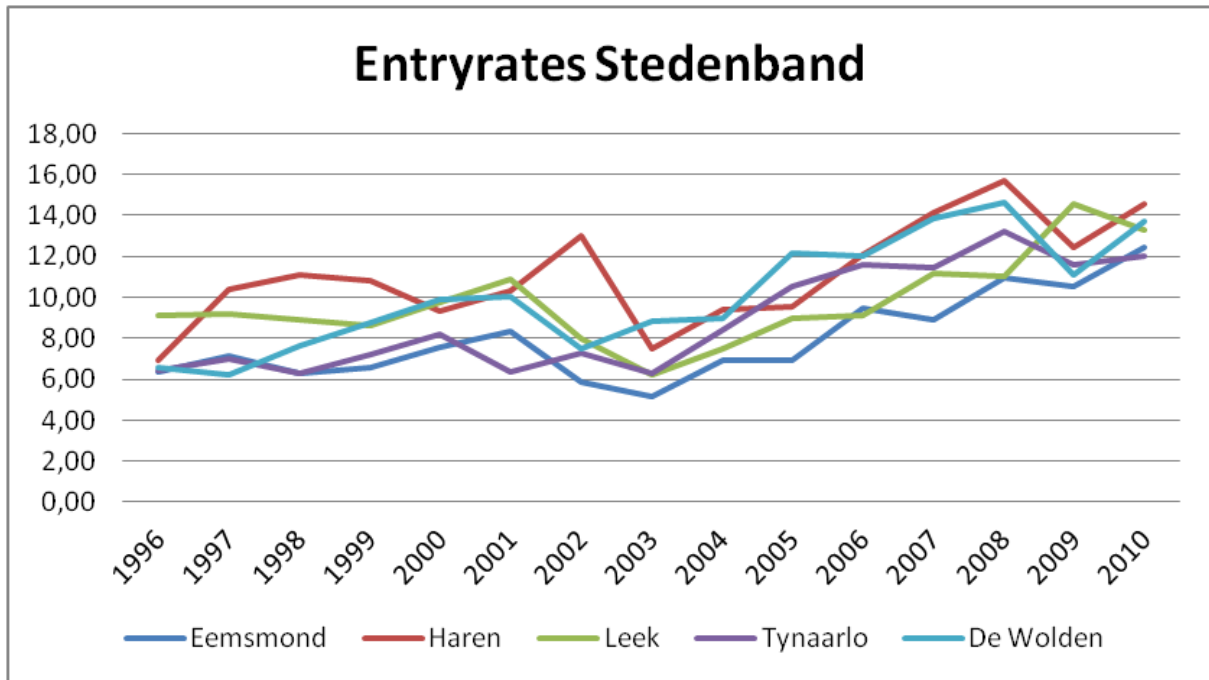
Van der Horst, K., van Noort, E., Ravensbergen, J. en Wolters, T. (2001). Exits; Strategic Study. EIM Research Report, Zoetermeer.

Verheul I., S. Wennekers, D. Audretsch and R. Thurik (2001). An eclectic theory of entrepreneurship: policies, institutions and culture. EIM Research Report, Zoetermeer.

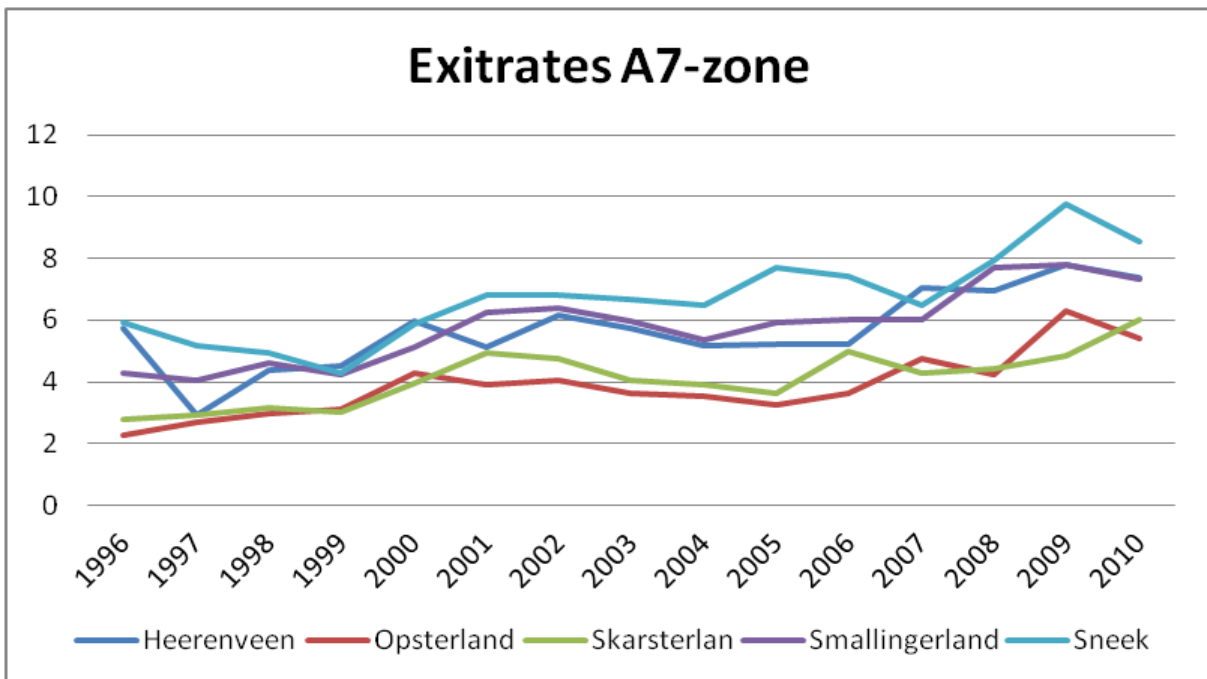
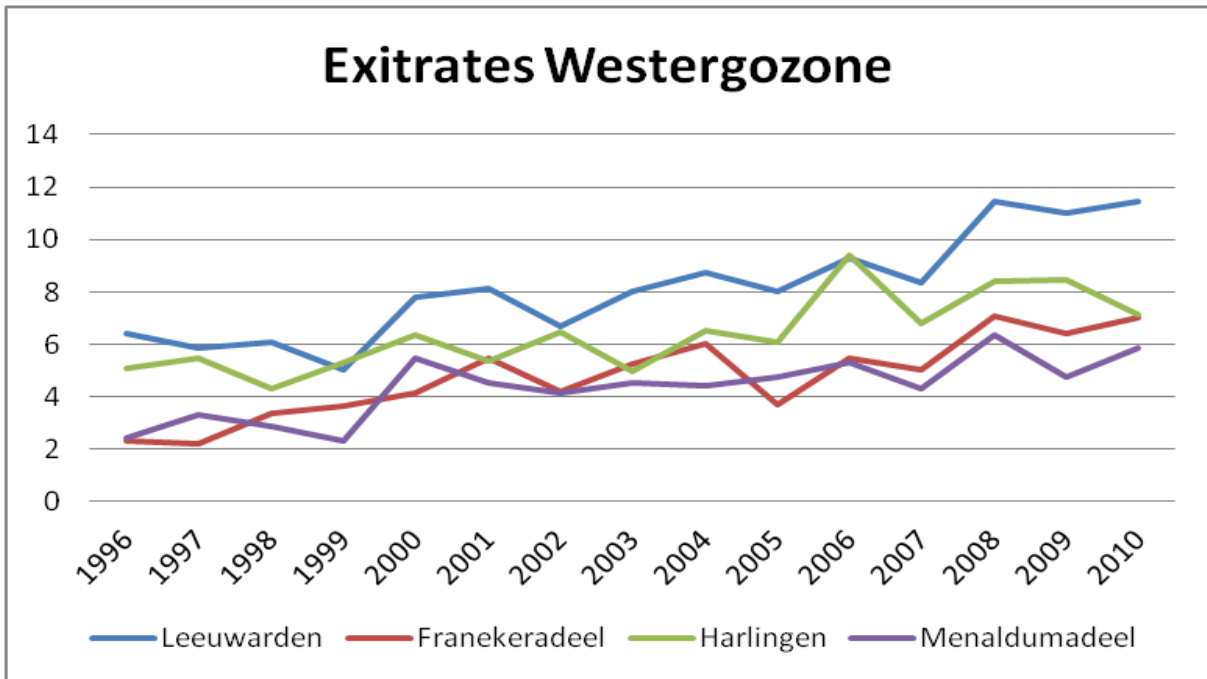
Bijlage I Entryrates per kernzone

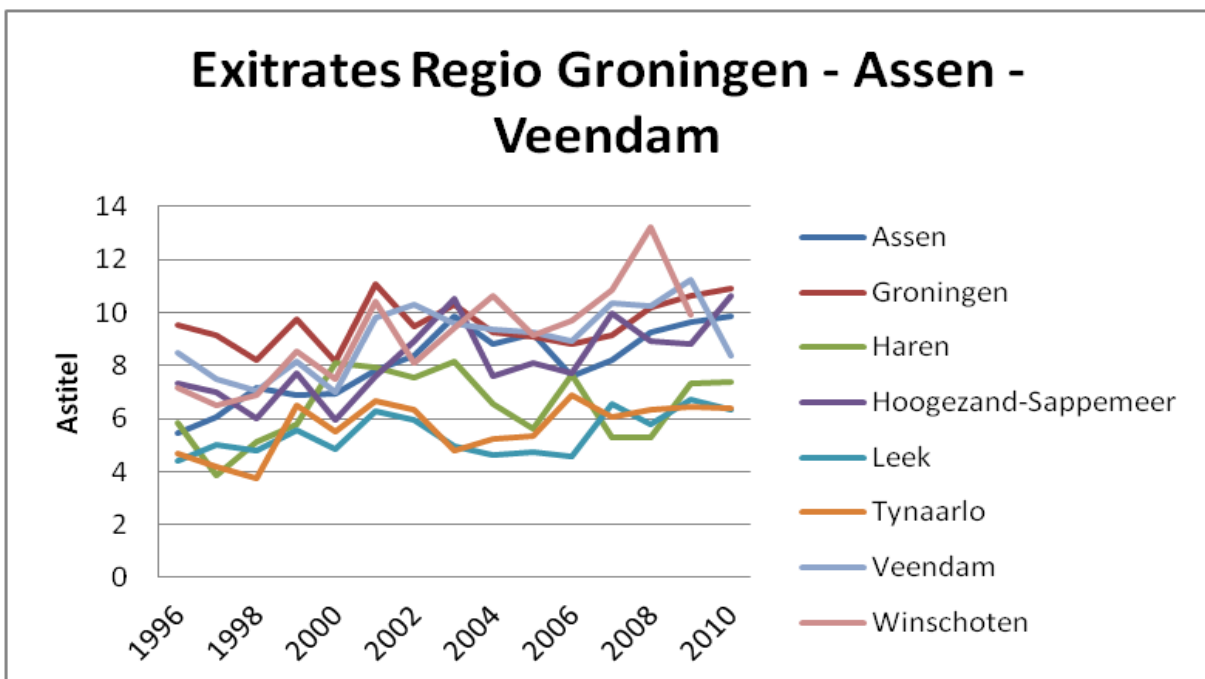
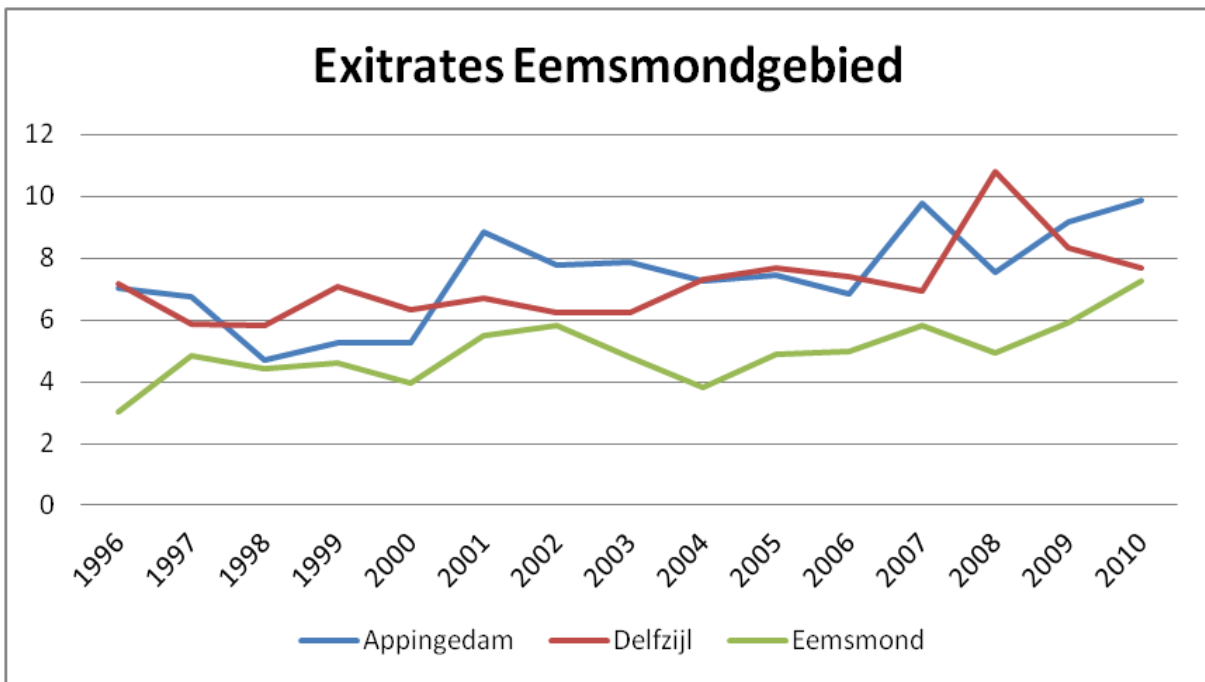

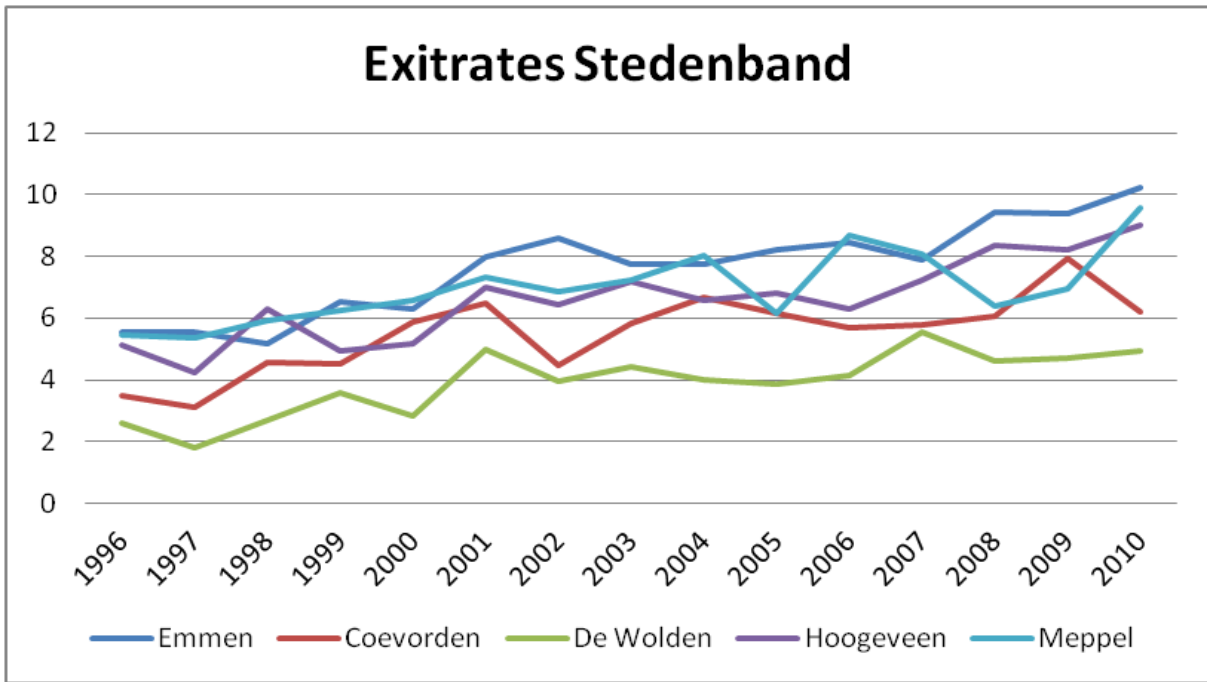

Bijlage II Exitrates per kernzone

Bijlage III

Gemiddelde jaarlijkse toename in entryrates per gemeente (%), 2000-2010			
Assen	5,51	De Marne	6,30
Emmen	4,70	Dongeradeel	8,56
Groningen	4,33	Ferwerderadiel	11,58
Leeuwarden	6,98	Gaasterlân-Sleat	10,92
Appingedam	4,96	Grootegast	3,20
Coevorden	5,67	het Bildt	6,76
Delfzijl	4,45	Kollumerland en Nieuwkruisland	6,17
Franekeradeel	12,06	Leeuwarderadeel	12,81
Harlingen	4,60	Lemsterland	2,09
Heerenveen	4,59	Littenseradiel	9,53
Hoogeveen	4,91	Loppersum	9,65
Hoogezand-Sappemeer	4,64	Marum	8,33
Meppel	4,53	Menterwolde	4,84
Smallingerland	6,58	Midden-Drenthe	4,09
Sneek	6,06	Nijefurd	4,17
Veendam	3,40	Noordenveld	5,84
Winschoten	1,78	Ooststellingwerf	-0,45
De Wolden	5,02	Pekela	4,25
Eemsum	7,09	Reiderland	8,41
Haren	7,18	Scheemda	8,89
Leek	4,93	Schiermonnikoog	18,57
Menaldumadeel	8,92	Slochteren	6,40
Opsterland	7,51	Stadskanaal	3,39
Skarsterlân	0,99	Ten Boer	5,90
Tynaarlo	5,32	Terschelling	12,16
Aa en Hunze	5,30	Tytsjerksteradiel	7,62
Achtkarspelen	6,25	Vlagtwedde	2,20
Ameland	7,91	Vlieland	14,70
Bedum	8,16	Westerveld	5,82
Bellingwedde	8,95	Weststellingwerf	6,25
Boarnsterhim	6,38	Winsum	8,98
Bolsward	9,75	Wûnseradiel	3,76
Borger-Odoorn	5,93	Wymbritseradiel	7,62
Dantumadeel	5,61	Zuidhorn	5,08

Bijlage IV

Gemiddelde jaarlijkse toename in exitrates per gemeente (%), 2000-2010			
Assen	4,16	De Marne	18,56
Emmen	5,51	Dongeradeel	4,66
Groningen	3,70	Ferwerderadiel	38,96
Leeuwarden	4,98	Gaasterlan-Sleat	34,37
Appingedam	9,35	Grootegast	4,15
Coevorden	2,46	Het Bildt	11,32
Delfzijl	3,64	Kollumerland en Nieuwkruisland	7,54
Franekeradeel	9,02	Leeuwarderadeel	7,78
Harlingen	4,14	Lemsterland	4,16
Heerenveen	3,01	Littenseradiel	15,39
Hoogeveen	6,56	Loppersum	9,37
Hoogezand-Sappemeer	7,55	Marum	14,03
Meppel	5,73	Menterwolde	5,16
Smallingerland	4,27	Midden-Drenthe	3,64
Sneek	4,68	Nijefurd	16,87
Veendam	2,96	Noordenveld	5,72
Winschoten	4,45	Ooststellingwerf	5,38
De Wolden	8,69	Pekela	7,46
Eemsmond	8,13	Reiderland	3,34
Haren	1,23	Scheemda	19,36
Leek	4,17	Schiermonnikoog	42,60
Menaldumadeel	2,75	Slochteren	12,82
Opsterland	4,00	Stadskanaal	7,43
Skarsterlan	5,61	Ten Boer	5,47
Tynaarlo	2,54	Terschelling	13,73
AA en Hunze	5,44	Tytsjerksteradiel	4,76
Achtkarspelen	3,57	Vlagtwedde	4,37
Ameland	3,58	Vlieland	17,31
Bedum	8,42	Westerveld	7,87
Bellingwedde	10,64	Weststellingwerf	6,60
Boarnsterhim	5,91	Winsum	10,29
Bolsward	3,91	Wunseradiel	2,07
Borger-Odoorn	3,63	Wymbritseradiel	8,88
Dantumadeel	0,40	Zuidhorn	6,42

